Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1996 СЕНТЯБРИИН 10
Намарай эхин улаан бишэн нарын 28
ВТОРНИК
гарагай 3
№172 (19512)
Газетын сэн хэлсээтэ.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

Энэ долоон хоногто ой модо хамгаалгын инженернүүдэй республиканска семинар-зүблөөн болохо. Гүрэнэй мэдээсэлэй системэ байгуулха талаар асуудалнуудые хаража үзэхөөр түсэблэгдэнэ.

Сентябриин 9. Буряад Республикын Президент Л. В. Потапов арадай-патриотическа хамтаралай түлөөлэгшэдтэй уулзаа.

Энэ үдэр Л. В. Потапов Россин Федерацида Чилиин Республикын Элчо болон Бүрин этигэмжэтэ элшэн сайд Джеймс Холгерые уттан хүлээн абаа.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо В. К. Агаловай хүтэлбэри доро республикын Правительствын кредитнэ комиссиин ээлжээтэ зүблөөн үнгэргэгдөө.

Сентябриин 10. Буряад Республикын Правительствын Президент-Түрүүлэгшэ Л. В. Потапов ород драмын театрай байшан барилгын асуудалнуудые бүхы талаһаань хаража үзэхэ зорилготойгоор зүблөө зохидхэхэ.

Буряад Республикын Эрдэм һуралсалай министерствэдэ хургэжэлтэ дунда һуралсалай эмхи зургаануудай шалгалта абалгын комиссинуудай харюусалгата секретарьнарай "Шалгалта абалгын комиссинуудай хүдэлмэриин дүнгүүд тухай" гэһэн темээр зүблөөн үнгэргэгдэхэ.

"Мицуи" гэһэн япон худалдаа наймаанай фирмын түлөөлэгшэд Буряад республикада ерэхэ түсэбтэй. Тэдэнэр "Шэнэ - Бряньсельмаш" гэһэн акционернэ бүлгэмэй арга боломжонуудые хэрэглэн, нүүдэл медицинскэ клиникэнүүдэй хүдэлмэри шалгаха.

Үбэр-Монголой автономито районой арадай правительствын хэрэгүүдэй канцеляриин түлөөлэгшэд Буряад Республикын Президент Л. В. Потаповай КНР-эй тус региондо ерэлгые урид талдахэ зорилготойгоор Улаан-Үдэ ерэжэ, албанайнгаа хэрэг хүргэнтэжэ байна.

Россида Чилиин элшэд сайд Джеймс Холгерой пресс-конференци 16.00 сагта үнгэргэгдэхэ. Энэ уулзалгын һүүлээр тэрэ Эрхүү хото ошохо.

Сентябриин 11. Буряад Республикын Президент Л. В. Потапов Бүрин сэмбын мануфактурада ошоһонойнгоо һүүлээр өөрынгөө кабинет соо Правительствын гэшүүдэй тоосоо шагнаха.

Буряад Республикын Промышленностиин, элшэ хүсэн болон транспортын министерствын экспертнүүдэй бүлэг Хяагтын бүд хөгжэлгын фабрикадахи ажал хэрэгүүдэй бүхы байдал шалгаха талаар хүдэлмэри эхилхэнь.

Мунгэнэй хаагдамал түхэлэй аукцион эмхидхэгдэжэ, "Ливона" ОАО-гой акцинууд худалдагдаха.

Сентябриин 12. Буряад Республикын Президент Л. В. Потаповай хүтэлбэри доро Буряад Республикын арадуудай съездэ бэлэдхэхэ талаар эмхидхэлэй комитедэй болон старейшинэнүүдэй советэй түлөөн үнгэргэгдэхэ.

Мухар-Шэбэрэй аймагай түбэй больницын болон Түгнын шулуу хүрһэнэй уурхайн барилгануудай штабуудай зүблөөн болохо.

Сентябриин 13. Буряад Республикын Президент Л. В. Потапов банкнуудай хүдэлмэрилэгшэдтэй зүблөө эмхидхэхэ. Нютагай хөдөдын хүтэлбэриин захиргаанай советэй заседани нээгдэхэ.

Республикын дунда һургуулинуудай багшанарай коллективүүдтэ хандуулан байдал тохёолдонхой. Иигэжэ Буряад Республикын Эрдэм һуралсалай министерствын мэргэжэлтэд Кабанскын, Загарайн, Хоринин болон бусад аймагуудаар ябажа, багшанартай уулзаха түсэбтэй.

"Бүлэ ба үхибүүд" гэһэн республиканска комплексно программа морхойлхо талаар хүдэлмэри дүүрэнтэжэ байна.

Буряад Республикын Граждан оборонын болон онсо байдалай асуудалнуудэй талаар комитедтэ Түнхэнэй аймагай Улбугай һууринда хөдөлмэрһөө хохидогшодто гүрэнэй гэр байрын сертификадуудые гаргаха талаар материалнууд бэлдэгдэжэ дүүрэбэ.

Худөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствэдэ гүрэндэ хүнсэгдэхэ продукци худалдаха талаар хэлсээнүүдые баталалга үргэлжэлһөөр.

Тус албан зургаанай мэргэжэлтэд сентябриин 18-да нээгдэхэ эдеэ хоолой выставкэ-яармагта бэлдэлгын хүдэлмэри ябуулна.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН БОЛОН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХЭБЛЭЛЭЙ АЛБАН.

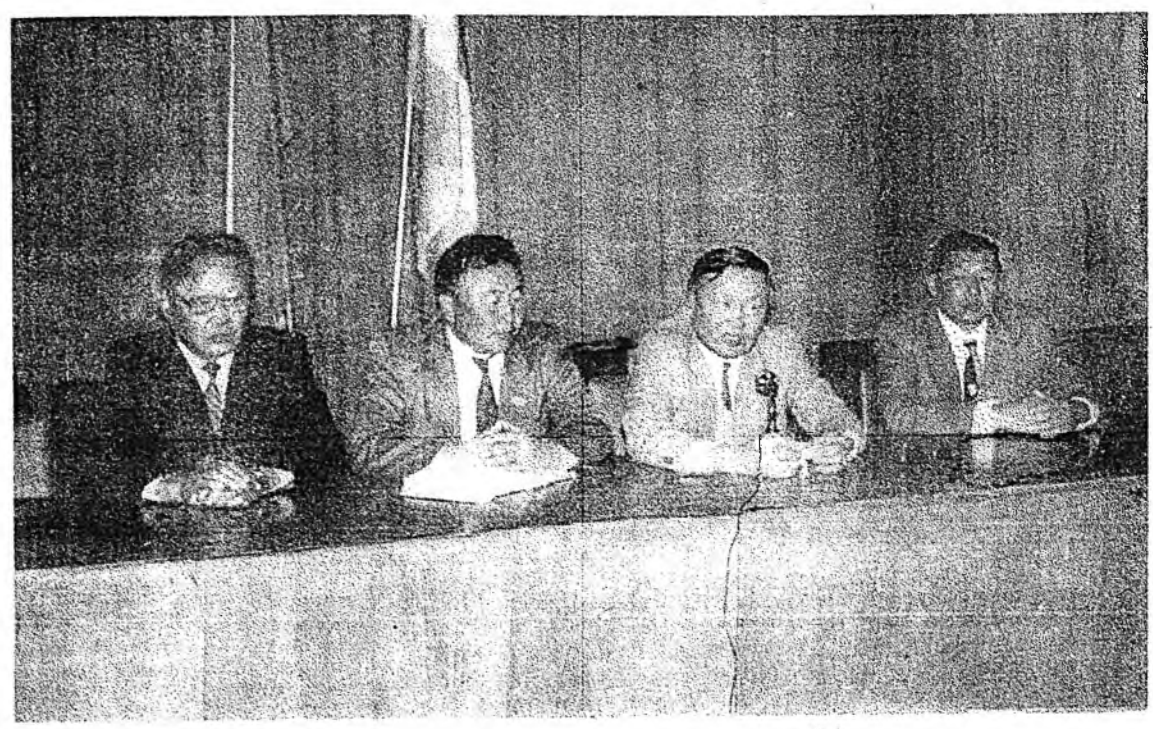

ХАНИ ХАРИЛСААНАЙ ШЭНЭ АРГА БОЛОМЖОНУУД

Монголой Гүрэнэй Ехэ Хуралай депутат Бэлигсайхан Улаан-Баатар хотын худалдаа наймаанай-промышленна палатын түрүүлэгшэ Бадрал хоёртой пресс-конференци Буряад Республикын Арадай Хуралай Бага зал соо үнгэрөө. Монгол гүрэнэй консул Дашням пресс-конференциие нээхэдээ, депутат Бэлигсайханай намтарые богонихоноор хөөрэжэ үгөө. Бэлигсайхан Новосибирскын барилгын институт дүүргэһэн байна. Тэрэнэй һүүлээр Монголдоо олзын хэрэг эрхилхэ ажалтай байһан юм.

Монголой түлөөлэгшэд журналистнуудтай уулзахадаа, байгша оной июниин 30-да болоһон һунгалтын һүүлээрхи хубилалтануд тухай хөөрэбэ. "Һунгалтын һүүлээр Буряад Республикатай хани харилсаамнай урдынхидал үргэлжэлэн хүгжэхэ юм",—гэжэ депутат Бэлигсайхан нэн түрүүн тэмдэглээ.

Монголой болон Россин парламентнуудай дэргэдэ хүдэлдэг комиссиин бүридэлдэ Монголой болон Буряадай парламентнуудай бүлэг байгуулагдаха юм. Байгша оной октябриин һүүл багта тус бүлэгэй гэшүүд Улаан-Үдэдэ сугларха түсэбтэй.

Монгол гүрэн Буряад орон хоёрой хилые визэгүйгөөр гараха арга боломжонуудые тус бүлгэм шэнжэлэн бэелүүлхэ хүсэлтэй. Гадна Монгол оронойхид хамтын предприятинуудые эмхидхэжэ, экономическа хани харилсаа бэхижүүлхэ үүсхэл гаргана. Монголой Гүрэнэй Ехэ Хуралай ээлжээтэ бэшэ сесси дээрэ банкнууд тухай хуули баталагдан абтаһан байна. Хуулиин ёһоор мүнөө Монголдо элшэ хүсэнэй, бүхы түлишын үнэ сэнгүүд дээшэлбэ.

Һунгалтын урда тээхи олон тоото найдуулгаяа илалта туйлаһан демократическа шэглэлэй депутадууд Арадай Хуралай сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ Правительствын программада оруулагданхай. Эдэ найдуулгануудай 10-ниинь мүнөө үедэ шиидхэгдэнхэй.

Хоёр ниислэл хотын хоорондохи инвестиционно политикын асуудалаар Улаан-Баатарай худалдаа наймаанай промышленна палатын түрүүлэгшэ Бадрал хөөрэлдөө үргэлжэлүүлээ. Монголдо, Буряад орондо зарим продукци үлүү үйлэдбэрилэгдэжэ гү, алишье һаа саг соогоо һайнаар худалдагдангүй үлэдэг гээшэ. Энэ асуудалые зүбшэн хэлсэжэ, бэе бэетээ андалдаа хэнгээ, худалдаха арга боломжо бэдэрхээр байна. Газаашань гаргаха продукциин хэмжээе дээшэлүүлхэ тухай дурадхал эндэ хэлэгдээ. Үйлэдбэриһөө гаргагдаһан продукци, илангаяа эдеэ хоолой зүйлнүүд наймаанда табигдатараа элдэб шалгалтын газарнуудаар удаан саг соо ябажа, хэрэглэгшэдэй гарта ороно. Тиимэһээ шанарынь муудана. Андалдаанай гуримаар продукцияа түргэн саг соо хэлсэгдэһэн газарта асаржа буулгаха аргатай байнабди гэжэ Бадрал онсолон тэмдэглээ.

Монголой шэнэ парламент үни абтаһан хуулинуудые шэнжэлжэ үзөөд, 80 процентыень шэнэлхэ, нэмэлтэ оруулхаар хараална. Парламентын 6 комитедэй нэгэниинь регламентын шэнэ комитет гэжэ бии болгогдоо. Тус комитет парламентын шиидхэбэри, зарлигуудые саг соонь, һайнаар гүйсэдхэлгын хойноһоо хиналта хэхэ юм.

Октябрь соо үнгэргэгдэхэ сесси дээрэ газар тухай Хуули шэнээр хэлсэгдэхээр хараалагдана.

Һунгалтын һүүлээр Монголой хүдөө аймагуудаар боложо байһан хубилалтануд тухай Бэлигсайхан хөөрэжэ үгөө.

Е. ЦЫБЕНОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: пресс-конференциин үедэ.
М. ШАНТАКОВОЙ фото.

СЕНТЯБРИИН 15—ИВАЛГЫН ДАСАНАЙ 50 ЖЭЛЭЙ ОЙ

Ивалгын дасанай байгуулагдаһаар 50 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хурал сентябриин 15-най 9 сагаа Ивалгын дасанай Согшон сүмэ соо эхилхэ.

11 сагаа дасан шадар найр эхилжэ, һур харбалга, мори урилдаан, бүхэ барилдаан, уран бэлигтэнэй концерт болохо.

Россин болон Буряад ороной гол дасангай ойдо зорюулагдаһан баярай суглаан, һайндэрэй концерт энэл үдэрэй 17 сагта Улаан-Үдэдэ буряад драмын театрай байшан соо болохо.

Таряа хуряалга - 96

ХАДАЛГАЯА ЭХИЛЭНХЭЙ

Жэлhээ жэлдэ таряа хуряалга ехэл хүлгөөтэй, hанаа зоборитойгоор үнгэрдэг гээшэ. Үбhэнhөө үшөө гараадүй, шэмэтэ тэжээлээ нөөсэлhөөр байтарнай, үбэр талын таряалан дээгүүр шэниисэ "алтаржа" эхилдэг.

Таряашанай ажахынуудай "Маяк" нэгэдэлэй таряашад үнгэрhэн долоон хоногой эхеэр горох болон шэниисэ хадажа эхилхэ гэжэ шиидээ.

- Иван Михайлович Соколов Александр Филиппович Пыкин хоёрой комбайн горох унагаажа эхилээ, - гэнэ 1-дэхи отделениие эрхилэгшэ Иван Петрович Лаптев, - эдэнэй гараhанай удаа хоёрдохи үдэрынь бусад комбайнернууднай шэниисэеэ хуряажа эхилээ.

- Бүхыдөө 14 комбайн арай гэжэ заhабарилжа гаргабабди, - гэжэ нэгэдэлэй ахамад инженер Павел Маркелович Степанов хөөрэлдөөндэ оролсоно. - 10-ниинь Десятниковын отделенидэ, 4-ниинь Бурнашевско отделенидэ хүдэлнэ. Ажахымнай 2800 гектар газарта таряа таринхай. Комбайн бүхэндэ 200-гаад гектар хүртэнэ. Гэбэшье комбайнернууднай дүршэл ехэтэй, найдамтай зон. Хэдэн хоногой урда тээ нэгэдэлэй отделениие даагша И. П. Лаптев, ахамад инженер П. М. Степанов гэгшэд таряалангуудаараа ябажа, байдалаа сэгнэжэ, ажалаа түсэблөө.

Урдань "Маяк" колхоз үрэhэ бэлдэдэг түрүү ажахы байhан гээшэ. Тэрэ үедэ минеральна үтэгжүүлгэ хэгдэдэг, эгээл hайн үрэhэн таригдадаг hааб даа. Техникыншье талаар трактор, комбайнууд муу байгаагүй. Мүнөө мүнгэнэй дуталдаhанhаа уламжалан, шиидхэгдэхэ асуудалнууд бүришье олошоронхой.

- Десятниковын таряашадые жэшээ болгон магтадаг бэлэй, - гэжэ Иван Петрович хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ. - Зарим газарта гектарай 20 центнерhээ үлүүшье шэниисэ хадагдадаг, бүхыдөө дунда зэргээр 16-18 центнер гарадаг hэн. Зүндөө 50-60 мянган центнер ажахымнай абадаг байгаа. Үнгэрэгшэшье жэлдэ муу ургаса гараагүй. Дунда зэргээр 14,3 центнер болоо. Мүнөө жэлдэ энэ хэмдээ хүргэдэг hаамнай, hайн байгаа.

Таряагаа зөөхэ машинанууд бэлдэгдэнхэй, зерноток комбайн хоёрой хоорондо 12-14 машина зөөхэ юм.

- hүүлэй хоёр жэлэй дүршэлөөр, хүдөө ажахын гол ажалда - үбhэ хуряалга, силос даралга, таряа хуряалга - бодомжотойгоор, аккордно-урмашуулгын гурим хэрэглэхэдэ, урагшатай байдаг, - гэжэ нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэд хэлсэнэ, - ехэ хүдэлмэри бүтээхэ бүреэ ехэ салин абана. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, муугаар хүдэлбэл, ашаггүй. Ушар тиимэhээ хүдэлмэришэднай үглөөгүүр эртээнhээ үдэшын харанхы болотор бэе махабадаа гамнангүй хүдэлнэ, - гэнэ.

Гэхэтэй хамта дэлгүүрэй оршондо орохо үеhөө промышленность үнэ сэнгээ үргөө. Тиихэдэ хүдөөгэйхид "модохиршоhон" мүнгэеэ хэдэн hараар харанагүй. Ушар тиимэhээ өөhэдынгөө малда эдюулхэ ороohоор салингаа абана.

- Үнгэрэгшэ жэлэй чемпион, комбайнёр Александр Соколов 40 тонно орооhо гэртээ оруулаа hэн, - гэжэ П. М. Степанов хөөрэнэ. - Үшөө нэгэ жэшээ дурдабал, Ивлевтэнэй бүлэ 98 тонно орооhо абаа. Эсэгэнь жолоошон, hамганиинь диспетчер, Николай хүбүүниинь комбайнероор хүдэлөө.

Десятниковайхид үнгэрэгшэ жэлдэ 20 хоногой туршада хуряалгаяа дүүргээ hэн. Мүнөөшье жэлдэ хуряалгаяа удааруулхагүй гэжэ мэдүүлнэ.

С. ТЮЛЮКИН.

Адууhа малда - элбэг тэжээл

БОРООГОЙ hААТУУЛААГҮЙ hААНЬ...

Загарайн аймагай XXI партсъездын нэрэмжэтэ колхозой Нарин гэжэ hуурин шадархи силос даража байhан бригадада үдэ багта хүрэжэ ерэхэдэмнай, эгээл хүдэлмэриин түлэг үе байба. Ашаанай машинанууд полидо сабшагдаhан ногоон намаа зөөжэ, силосэй нүхэнэй хажууда буулгана. Тиихэдэнь К-700 түхэлэй тракторай жолоошон дээрэhээ буулгагдаhан ногоон намаае саашань нүхэн руу түлхижэ, дарана. Бидэнэр ажалшадтай уулзаха hанаатай сүлөө забhарыень яhала үни хүлеэжэ ядан байтарнай, добын саанаhаа "Нива" автомашина харагдажа, сэхэ бидэндэ дүтэлжэ тогтобо. Манай талаанда машина жолоодогшо колхозой түрүүлэгшэ Юрий Григорьевич Зарипов өөрөө байжа, бидэнтэй танилсаhанай удаа шэмэтэ тэжээл хэр бэлэдхэгдэжэ байhан тухай хөөрэбэ.

- Борис Григорьевич Маныщевай хүтэлбэри доро нэгэ К-700, силосэй 4 комбайн, ашаанай 8 автомашинатай бригада силос, сенаж бэлэдхэлгэ августыг 17-hоо захалаа hэн. Мүнөө жэлдэ 4000 тонно силос дарахаар харааланхайбди. Августын 30-най байдалаар Ташланда 1300 тонно, Наринда 500-гаад тонно силос дарагдаад байна. Техникын тоhо түлишэ, нөөсэ хэрэгсэл бии. Тиимэhээ бороо хурын hаатуулаагүй hаань, сентябриин 15 болотор малдаа хүрэхэ шэмэтэ тэжээл лаб бэлэдхэхэбди, - гэжэ колхозой түрүүлэгшэ хэлээ hэн.

Түрүүлэгшэтэй хөөрэлдэжэ, колхозой байдалаар hонирхоhоор байтарнай, К-700-гай механизатор В. Знаенко, ашаанай машинын жолоошод В. Матвеев, С. Павлов, наладчик Л. З. Камаладинов гэгшэд манда ерэжэ, түрүүлэгшэтэеэ энэ тэрэ асуудалнуудые зүбшэжэ эхилээ hэн.

Б. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: (баруун гарhаа): ашаанай автомашинын жолоошод В. Матвеев, С. Павлов; механизатор В. Знаенко.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

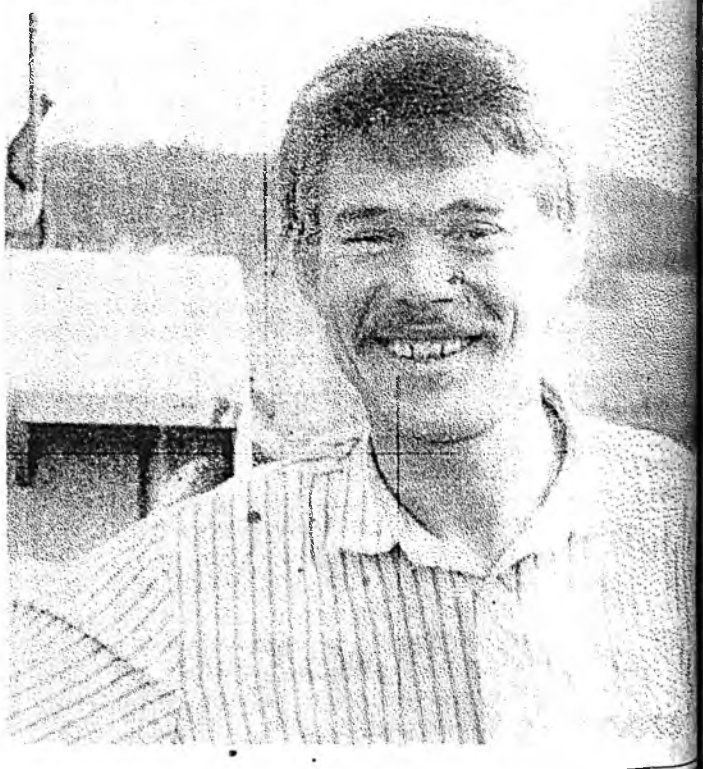

ХҮДӨӨГЭЙ ТУРУУ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭДЫЕ ДЭМЖЭЕ!

Асагадай "Бэхи ажал" гэhэн таряашадай ажахы Загарайн аймаг соо жэлhээ жэлдэ hайн шанартай мяха, hү Улаан-Үдэ хотодо, Онохой hуурида худалдана. Тэндэхи таряанай газар үргэгдэнэ, сабшалан hайжаруулагдана. Тус ажахын механизаторнууд Асагад hуурина зарим айлнуудта сабшалангыень сабшаад, үбhыень газаань зөөжэ асарна. Энэ ажахыда 12 хүн ажаллана, тэдэнэр hараhаа hарада салингаа абадаг юм. Ажахын механизаторнууд өөhэдынгөө ургуулhан hайн шанартай шэниисэ тарижа, хуряажа абаад, өөhэдынгөө тээрмэдэ гурил гаргана. hайн шанартай хилээмэ пекарнидаа болгоно.

Хүдөө нютагай ажахын хүтэлбэрилэгшэ, ветеринарна врач мэргэжэлтэй, урагшаа hанаатай Булад Тумуржапович Чимитов ажалдаа ехэ харюусалгатайгаар хандадаг юм. Булад Тумуржапович нютаг соогоо үнгэргэгдэдэг элдэб хэмжээ ябуулганууудта эдэбхитэйгээр хабаададаг юм. hаяхан өөhэдынгөө хамтын сутлаан дээрэ 1997 оной түрүүшын хахадта 12 хэhэг "Буряад үнэн" газетэ захиха шиидхэбэри абабад hэн. Бидэнэр сентябрь hарада хүнгэлэлтэтэй захил хэжэ үрдихэ ёhотойбди, - гэжэ Булад Тумуржапович хэлээ.

В. БАТОРОВ.

ҮГЭРСЭНЬ АМТАТАЙ

Хяагтын дардам харгыгаар Оронго тосхонhоо холо бэшэ "Газар" гэhэн таряашадай ажахын огородой үгэрсэ тон амтатай гээд мэдээжэ. Эндэхи үгэрсэ хямда сэнтэй.

- Нэгэ килограммынь 2000-2500 түхэригөөр худалданабди, - гэжэ тус ажахын директор Илларион Цой мэдүүлнэ hэн.

В. БАТОРОВ.

ЯНГИНАМА ҮБЭЛӨӨ ЯАЖА ДАБАХАБИБДИ?

Бабушкинай нэрэмжэтэ гудамжын олон гэрнүүд манай 6-дахи гэр байрын захиргаанай мэдэлдэ ородог гээшэ. hайхан гэрнүүд гэхээр ербыжэ харагдадаг аабза. Зүгөөр эдэ гэрнүүд соо орожо харабалтнай, тиимэшье hайшаалтай юумэн олдохогүй байхал даа. Жэшээлхэдэ, би Бабушкинай гудамжын 11-дэхи номерой гэртэ ажаhуудагби.

Үбэлдөө хүлдэхэhөө нааша болохомнай гэжэ баhал hанаагаа зобоноб. Гурбадахи жэлээ коридор соомнай үбэлдөө аргагүй хүйтэн байдаг. Юундэб гэхэдэ, коридор соомнай нэгэшье дулаасуулгын түхеэрэлгэ үгы ха юм. Бидэ энээн тухай олон жэлдэ гэр байрын захиргаанhаа эхилээд, Улаан-Үдэ хотын захиргаан хүрэтэр бэшэhэн байхабди.

Үбэлдөө хүйтэн болоходонь, ханымна штукатурка унадаг, дулаан уhа үгэл соргонуудная жэбэржэ, соорошоно. Тэрэ өөhэдөөл аргынь олодог, заhабарилдаг гэшэб

Манай гэртэ олон пенсионер, үндэр наhатай хүнүүд ажаhуудаг. Тэдэмнай тулюур байдал орошодог. Тэдэнэр гансал пенсиин мүнгө ямар юумэ хүүлэжэ шадахаб даа?! Энэ ойлгосотой юм бээ.

Тодорхойлбол, манай гэр ута үбэлэй үе амгалан, даарангүйгөөр үбэлжэхөөр бэлэ болгодоогүй байhаар. Энэ байдалыемнай Улаан-Үдэ хотын захиргаан анхархагүй юм гү?

Н. КРУПЕННИКОВ

Бабушкинай нэрэмжэтэ гудамжы 11-дэхи гэртэ ажаhуу

Буряад Республикын Арадай Хуралай

ТОГТООЛ

УЯЛГАТА МЕДИЦИНСКЭ СТРАХОВАНИИН БУРЯАДАЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСА ТУХАЙ

Буряад Республикын Конституциин 86-дахи статьятай зохилдуулан, Буряад Республикын Арадай Хурал иигэжэ **тогтооно:**

Уялгата медицинскэ страхованиин Буряадай территориальна жаса тухай Дүрим баталха.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.СЕМЁНОВ.

Улаан-Үдэ хото.
1996 оной июниин 20.

УЯЛГАТА МЕДИЦИНСКЭ СТРАХОВАНИИН БУРЯАДАЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСА ТУХАЙ ДҮРИМ

I. ЮРЭНХЫ ДҮРИМҮҮД

Уялгата медицинскэ страхованиин (саашадаа - территориальна жаса) Буряад Республикын арбан хоёрдохи хурлалай Верховно Советэй, Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй гүрэнэй социальна страхованиин нэгэ хэлбэ болгогдожо, уялгата медицинскэ страхованиин талаар гүрэнэй политика хэрэгжүүлхын тула бии болгогдохон юм. Буряад Республикын Арадай Хурал территориальна жасые зохидхэн байгуулхан гээшэ.

Территориальна жаса хүдэлдэ наймаанай бэшэ, харин гүрэнэй бэеэ даанхай финансын мүнгэ урьһалалгын эмхи зургаан болоно.

Территориальна жаса юридическэ нюур болодог тула Россин Федерациин, Буряад Республикын хуулинуудтай, тус дүримтэй зохилдуулан, ажал ябуулгаяа бэелүүлдэг. Территориальна жаса Буряад Республикын Арадай Хуралда, Правительствада тоосоотой юм.

II. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН ЗОРИЛГОНУУД

Территориальна жасын гол зорилгонууд гэбэл:

1) "Россин Федераци дотор эрхэтэдэй медицинскэ страховани тухай" Россин Федерациин Хуулиин үндэлтые хангалга;

2) уялгата медицинскэ страхованиин системэдэ эрхэтэдэй эрхэнүүдые Россин Федерациин хуулиин ёһоор хангалга;

3) эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованиин түрүүлөөр бүгэдые хангалга;

4) уялгата медицинскэ страхованиин бүридэлдэ бүхы эрхэтэдые адли тэгшээр, социальна үнэн зүбоор хангалгые туйлалга;

5) уялгата медицинскэ страхованиин хэрэгые хүстүүритайгаар мүнгэ зоореэр хангалга.

III. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН ҮҮРГЭ

Территориальна жаса болбол:

1) эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованида хүртэхэ территориальна жасын мүнгэ зөөриие нэгэдхэдэг;

2) территориальна жасын правлениин тогтоохон хүн бүхэндэ хубаажа олгогдохон нормативтай тааралдуулан, уялгата медицинскэ страхованиин хэлсээнүүдые баталжа, тусгаар лицензи абахан уялгата медицинскэ страхованиин эмхинүүдые мүнгэ зөөреэр хангадаг;

3) уялгата медицинскэ страхованиин системые хангаха талаар финансын-урьһаламжын ажал ябуулга бэелүүлдэг;

4) уялгата медицинскэ страховани үнгэргэхөөр шэглүүлэгдэһэн хотонууд болон районуудай мүнгэн һангай нөөсэнүүдые адлидхадаг;

5) мүнгэ зөөриин шалтагтайгаар дуталдахан ушарта мүнгэ зөөри, тэрэ тоодо хүнгэлэлтэтэй эрхэ байдалда, урьһаламжаар үгэдэг;

6) уялгата медицинскэ страхованиин системые тогтууритайгаар хангажа байхын тула мүнгэ нөөсэлдэг;

7) Буряад Республикын эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованиин гурим зохёодог;

8) гүрэнэй налогой албанай зургаануудтай хамта территориальна жасада мүнгэ зөөри саг болзортонь гүйсэдөөр үгэхэ хэрэгые хинадаг;

9) уялгата медицинскэ страхованида үгтэһэн мүнгэ зүбөөр хэрэглэлгын хойноһоо хиналта бэелүүлдэг;

10) территориальна жасада мүнгэ оруулдаг бүхы эмхинүүдэй ажал хэрэг тухай тоонуудые суглуулан эмхидхэдэг;

11) гүйсэдхэлгын засагай зургаануудтай, медицинскэ мэргэжэлтэдэй эблэлнүүдтэй хамта медицинскэ туһаламжын үнэ сэнгые, уялгата медицинскэ страхованиин территориальна программа зүбшэдэг, тэдэниие байгуулха мүнгэнэй нөөсэ тухай дурадхалнуудые оруулдаг;

12) уялгата медицинскэ страхованида мүнгэ оруулха тухай дурадхалнуудые оруулдаг;

13) уялгата медицинскэ страхованиин ба медицинскэ бусадшье хангалгын түлөө үгтэхэ мүнгэнэй хэмжээе гүрэнэй засагай, нютагай өөһэдын хүтэлбэриин зургаануудтай, медицинскэ мэргэжэлтэдэй эблэлнүүдтэй зүбшэдэг;

14) элүүрые хамгаалгын эмхи зургаануудай материально-техническэ үндэһэ һуурие хүгжөөхэ, эм домоор хангаха ябадалые нарижуулха ба медицинскэ түхеэрэлгэнүүдые худалдажа абаха хэрэгтэ хабаададаг.

15) уялгата медицинскэ страхованиин федеральна жасатай, уялгата медицинскэ страхованиин территориальна бусад жасануудтай харилсаа байгуулдаг;

16) уялгата медицинскэ страхованиин мүнгэнэй нөөсэ тухай, мүн өөрынгөө эрхэ мэдэлэй хэмжээгээр бусадшье мэдээсэлнүүдые уялгата медицинскэ страхованиин федеральна жасада эльгээдэг;

17) территориальна жасын бюджет байгуулжа, Буряад Республикын Арадай Хуралда дамжуулан үгэдэг, бюджет дүүргэлтые хангадаг, территориальна жасын бюджедэй гүйсэдхэл тухай тоосоо республикын Арадай Хуралда үгэдэг;

18) эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страховани бэелүүлдэг;

19) территориальна жасада хабаатай асуудалнуудаар ойлгуулламжын хүдэлмэри ябуулдаг;

20) эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страховани эмхидхэхэ талаар бусадшье хэмжээ ябуулганууды бэелүүлдэг.

IY. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН МҮНГЭН БА ЗӨӨРИ

Уялгата медицинскэ страхованиин территориальна жасын мүнгэн Россин Федерациин гүрэнэй зөөри гэжэ тоологдодог, бюджедүүдэй бүридэлдэ, бусадшье жасануудта ородоггүй, буляан абтагдажа болодоггүй.

Территориальна жасын мүнгэн бии болгогдодог гэбэл:

1) Россин Федерациин Федеральна Суглаанай тогтоохон, мүн Буряад Республикын Правительствын болон нютагай өөһэдын хүтэлбэриин зургаануудай хараалхан ажал хэдэггүй хүнүүдые уялгата медицинскэ страхованида хүртөхэ зүйлые тус тус бюджедүүд соо хараалхан хэмжээгээр уялгата медицинскэ страхованиин зөөриин зүйлһөө дулдыдангүйгөөр үгтэдэг мүнгэнһөө предприятинууд, организацинууд, эмхи зургаануд болон ажахын бусад субъектнүүдэй оруулхан мүнгэн зөөр предприятинуудаар, организацинуудаар, эмхи зургаануудаар болон ажахын бусадшье субъектнүүдээр, тэрэшэлэн страховой мүнгэ түлэхэ гурим тухай дүримтэй зохилдуулан, гүйсэдхэлгын засагай зургаануудаар мүнгэн оруулагдадаг.

Уялгата медицинскэ страхованиин бэелүүлгэдэ зорюулагдахан мүнгэн территориальна жасын мүнгэ филиалнуудта дамжуулан үгэдэг аргаар нэгэ хүндэ хүртэхэ мүнгэнэй хэмжээгээр хубаарилагдадаг.

Хүтэлбэрилгын үүргэ дүүргэлгэдэ территориальна жасын һомолхон мүнгэнэй норматив жасын бюджедэй баталхан нормативтай зохилдуулан, мүнгэнэй норматив тогтоогдодог.

Территориальна жасын саг зуурын сүлөөтэ мүнгэн банкнуудта оруулагдажа, үнэ сэнтэй саарһа худалдажа абахада хэрэглэгдэдэг.

Саг зуурын сүлөөтэ мүнгэнһөө орохон олзо территориальна жаса хэрэглэжэ болодог гэбэл:

1) территориальна жасын мүнгэ нэмээдэг;

2) уялгата медицинскэ страхованиин программа бэелүүлдэг медицинскэ эмхи зургаануудай ажал ябуулгын эрхэ байдалые адлирхуу болгохо хэрэгтэ;

3) ашаг үрэтэйгөөр ба шанар һайнтайгаар хүдэлмэриеэ ябуулдаг медицинскэ эмхи зургаануудые экономическа талаарнь урмашуулха хэрэгтэ;

4) эрхэтэдэй үбшэлхэ ябадалые доошолуулха хэмжээ ябуулганууды эмхидхэхэ хэрэгтэ;

Эдэ мүнгэ хэрэглэхэ тодорхой гурим территориальна жасын правлени тогтоодог.

Территориальна жасын зөөри баланс соонь харуулагдажа, граждан хуулитай зохилдуулан, яаралтайгаар хэрэглэхэ арга олгодог.

Территориальна жаса уялгынгаа ёһоор мүнгэ зөөриин ба бусадшье мүнгэ гаргашалгын түлөө харюусалгатай. Территориальна жасын мүнгэнэй дуталдаа һаань, гүрэн уялгануудайнгаа ёһоор мүнгэ үгэхэ ёһотой. Территориальна жаса гүрэнэй уялгануудай түлөө харюусадаггүй.

Y. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН АЖАЛ ЯБУУЛГЫЕ ХҮТЭЛБЭРИЛГЭ

Территориальна жасын ажал ябуулгые правлени болон гүйсэдхэлгын директорэй толгойлдог саг үргэлжын зургаан - гүйсэдхэлгын дирекци хүтэлбэрилдэг.

Правлениин түрүүлэгшэ болон территориальна жасын правлениин бүхы гэшүүд Буряад Республикын Арадай Хуралаар баталагдадаг. Территориальна жасын гүйсэдхэхэ директор Буряад Республикын Правительстваар томилогдодог.

Территориальна жаса өөрынгөө зорилгонуудые бэелүүлхын тула хото болон районуудта филиалнуудые бии болгодог, тэдэнь территориальна жасын гүйсэдхэхэ директорэй баталхан дүримтэй зохилдуулан, ажал ябуулгаяа эрхилдэг.

Территориальна жасын филиалнууд:

1) хото болон районуудай бүхы эмхинүүдһээ уялгата медицинскэ страхованиин мүнгэ абахын хойноһоо хиналта бэелүүлдэг;

2) хото болон районуудай эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованиин хүдэлмэри ябуулдаг хүнүүдтэ хүн бүридэ абажа тоолохон нормотой зохилдуулан, мүнгэн зөөри дамжуулан үгэдэг;

3) территориальна жасын правлениин тогтоохон гуримаар территориальна жасада мүнгэ һомолон эльгээдэг;

4) медицинскэ туһаламжын үнэ сэн тухай мэдээсэлнүүдые суглуулдаг ба бусадшье статистическэ мэдээсэлнүүдые шэнжэлэн үзэдэг;

5) страховани хэһэн хүнэй үгы байбал, эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страховани хэдэг.

Уялгата медицинскэ страхованиин талаар хэдэг хэрэгүүдтэ гаргашалагдаха мүнгэн жасын баталагдахан бюджедтэй зохилдуулхан нормонуудай ёһоор территориальна жасын филиалнуудта бии болгогдодог.

YI. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН ПРАВЛЕНИИН БА ГҮЙСЭДХЭЛГЫН ДИРЕКЦИИН ҮҮРГЭНҮҮД

Территориальна жасын правлени:

1) территориальна жасын холын хараата зорилгонуудые

(Түгэсхэлынь 4 - дэхи нюурта)

УЯЛГАТА МЕДИЦИНСКЭ СТРАХОВАНИИН БУРЯАДАЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСА ТУХАЙ ДҮРИМ

тодорхойлдог;

2) территориальна жасануудтухай дүрим баталдаг;

3) гүйсэдхэхэ директорэй тушаалда кандидатурые Буряад Республикын Правительстватай зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаададаг;

4) эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованиин территориальна программые гүйсэдхэлгын засагай зургаануудтай, медицинскэ мэргэжэлтэдэй эблэлнүүдтэй зүбшэдэг;

5) уялгата медицинскэ страхованиин талаар тус тус территори дээрэ хүдэлмэри ябуулха страховой медицинскэ эмхинүүдтэй мүнгэ суглуулха баталалгада хабаададаг;

6) территориальна жасада филиалнуудай мүнгэ оруулха гурим тогтоодог;

7) уялгата медицинскэ страхованиин системдэ мүнгэ гаргашалгын гурим тодорхойлдог;

8) территориальна жасын ажал ябуулгын дүнгүүд тухай жэлэй тоосоонуудые шагнадаг, территориальна жасын олзые ашаглан хэрэглэлгые тодорхойлдог, үлүү гаргаша гарзануудые бага болгохо гурим тогтоодог;

9) уялгата медицинскэ страхованиин талаар хуулинуудые гүрэнэй засагай зургаануудтай дамжуулан үгэдэг;

10) шалгалтын комисси бии болгодог, тэрээн тухай дүрим баталдаг.

Территориальна жасын гүйсэдхэхэ директорэй кандидатура, гүйсэдхэхэ дирекци тухай дүрим, Буряад Республика доторхи эрхэтэдэй уялгата медицинскэ страхованиин гурим болон хүн зоной зарим бүлэгүүдые уялгата медицинскэ страхованида хабаадуулха, хүн бүхэндэ туhаламжа үзүүлгэдэ мүнгэ гаргашалгын гурим гүрэнэй засагай тус тус зургаануудаар баталагдадаг.

Правлениин заседани түрүүлэгшээр квартал бүридэ зарлагдадаг (түрүүлэгшын үгы байбал - түрүүлэгшын орлогшо). Эдэнэр правлениин гэшүүдэй гурбанай нэгэ хубиhаа үсөөн бэшэ гэшүүдэй эрилтээр правлениин ээлжээтэ бэшэ заседани зарлаха уялгатай.

Правлениин гэшүүдэй гурбанай хоёр хубиhаа үсөөн бэшэ гэшүүдэй сугларaа hаа, правлениин заседаниин шиидхэбэри хүсэтэй гэжэ тоологдодог. Дуугаа үгэгшэдэй тоогой адли болоод байгаа hаа, түрүүлэгшын үгэhэн дуу шиидхэхы удха шанартай гэжэ тоологдохо ёhотой.

Гүйсэдхэхэ директор территориальна жасын гүйсэдхэхэ дирекци байгуулдаг, тэрэнэй бүридэл ба бүридхэлые гүйсэдхэхэ засагай зургаантай хамта баталдаг. Правлениин заседанинуудай хоорондохи үе сагта гүйсэдхэхэ дирекци территориальна жасын бүхы асуудалнуудые шиидхэдэг.

Территориальна жасын гүйсэдхэхэ директор:

1) территориальна жасын нэрэhээ ямаршье үнэмшэлгын саарhагүйгөөр ажалаа ябуулдаг, жасын аша туhые хамгаалдаг, территориальна жасын зөөрииие мэдэлдээ байлгадаг;

2) хэлсээнүүдые, тэрэ тоодо ажалай галаар хэлсээнүүдые баталдаг;

3) банкнуудта счёдуудые , тэрэ тоодо тоосолгын ба валютна счёдуудые нээдэг, территориальна жасын мүнгэ гаргашалха эрхэтэй байдаг;

4) территориальна жасын хүдэлмэрилэгшэдэй штат, гаргашалагдаха мүнгэнэй сметэ баталдаг, захиралтануудые ба заабаринуудые үгэдэг, территориальна жасын хүдэлмэрилэгшэдэй дүүргэхэ уялгануудые тодорхойлдог;

5) территориальна жасын урда табяатай зорилгонуудые бэелүүлхын тула территориальна жасын мүнгэ хэрэглэдэг;

6) территориальна жасые хүтэлбэрилхэ талаар захиралтын ба бусадшье ажал ябуулга бэелүүлдэг;

7) хүсэндөө байhан хуулитай зохилдуулан хүдэлмэрилэгшэдые ажалда абадаг, ажалhаа сулөөлдэг;

8) арбитражна, третейскэ сүдүүдтэ үри нэхэгшэ, сүүдтэ харюусагша байжа болодог;

9) тоо бүридхэл ба тоосоое эмхидхэдэг;

10) үнэмшэлгын саарhа үгэдэг.

YII. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН АЖАЛ ЯБУУЛГЫН ХОЙНОhОО ХИНАЛТА. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН ТООСООН.

„Территориальна жасын ажал ябуулгын хойноhоо шалгалтын комисси хиналта бэелүүлдэг.

Территориальна жасын правлени хэрэгтэй болоо hаань, жэлдээ нэгэнhээ бага бэшээр территориальна жасын ажал ябуулгые тусхай лицензитэй эмхиин туhаламжаар шалгалта үнгэргэдэг. Тиимэ шалгалтын дүнгүүд тухай тоосоон хуули гаргалгын ба гүйсэдхэлгын зургаануудта дамжуулан үгтэдэг.

Территориальна жасын олзо болон гаргашалhан мүнгэн тухай тоосоон, тэрэнэй ажал ябуулгын дүнгүүд жэл бүри хуули гаргалгын ба гүйсэдхэлгын тус тус зургаануд жэл бүри шагнадаг, тэрэ тоосооониинь олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдээр дамжуулагдадаг.

Территориальна жаса тогтоогдомол гуримаар бүридхэл хэдэг, тоосоо эрхилдэг.

YIII. ТЕРРИТОРИАЛЬНА ЖАСЫН АЖАЛ ЯБУУЛГЫН ОНСО ЭРХЭ БАЙДАЛ

Территориальна жасын мүнгэн зөөри тэрэл жэлдээ гаргашалагдаагүй hаа, тэрэнь буляан абтаха ёhогүй, удаадахи жэлэй бюджедэй мүнгэнэй гаргашые баталхада тэрэнь хараада абтадаггүй.

Территориальна жасын хүдэлмэрилэгшэд өөрынгөө эрхэ байдалаар гүйсэдхэлгын засаг тус тус зургаануудай аппара медицинскэ ба ажаhуудай хэрэглэмжын альб хүдэлмэрилэгшэдтэй адли т тоологдодог.

IX. ТЕРРИТОРИАЛЬН ЖАСЫН АЖАЛ ЯБУУЛГЫЕ БОЛЮУЛГА

Территориальна жасын ажал ябуулга хүсэндөө байh хуулинуудтай зохилдуулан болюулагдадаг.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ТОГТООЛ

Уялгата медицинскэ страхованиин Буряадай территориальна жасын правлениин удаадахи гэшүүдые баталха:

Нимаева Лидия Чимитовна - жасын правлениин түрүүлэгшэ Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо.

Правлениин гэшүүд:

Бальжиров Баир Гвибалович - Буряад Республикын элүүрэй хамгаалгын министр.

Бодров Владимир Андреевич - Северобайкальскын городской өөhэдын хүтэлбэриин гулваа.

Гейдебрехт Владимир Оттович - "Сэлэнгын целлюлозо-картонн комбинат" гэжэ акционернэ бүлгэмэй гүйсэдхэхэ директор.

Ефимов Степан Гаврилович - Буряад Республикын хүн зоной социальна талаар хамгаалгын министр.

Золотухин Вячеслав Михайлович - Буряад Республикын финансын министрэй орлогшо.

Иринчеев Александр Доржиевич - "Улаан-Удэмедстрах" гэжэ медицинскэ страховой компаниин директор.

Калинина Марина Викторовна - Буряад Республикын Национальна банкын ахамад бухгалтер.

Логина Ольга Васильевна - уялгата медицинскэ страхованиин Буряадай территориальна жасын гүйсэдхэхэ директор.

Маланов Виссарион Матвеевич - элүүрые хамгаалгын, хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай рескомой түрүүлэгшэ.

Намдаков Баиржаб Намдакович - Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ орлогшо.

Рябов Михаил Петрович - Арадай Хуралай депутат, республиканска больницын ахамад врач.

Санжижапов Николай Цырендашиевич - Арадай Хуралай депутат, Хяагтын районой медицинскэ нэгэдэлэй ахамад врач.

Самсонов Юрий Иванович - түмэр замай Улаан-Удын отделениин начальнигай орлогшо.

Саганов Владимир Бизьяевич - Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджедэй, налогой, финансын, банкнуудай талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо.

Хингелов Вячеслав Васильевич - Баунтын эвенкийскэ районой өөhэдын хүтэлбэриин гулваа.

Цыреторов Семён Цыдыпович - Хэжэнгын районой өөhэдын хүтэлбэриин гулваа.

Цыбиков Еши Нянюевич - медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй эблэлэй президент.

Шаповалов Валерий Анатольевич - Улаан-Удэ хотын мэр.

Ширабон Владимир Сультимович - "Авиационно-үйлэдбэри нэгэдэл" гэжэ акционернэ бүлгэмэй профсоюзай комитедэй түрүүлэгшэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. СЕМЁНОВ

Улаан-Үдэ хото,
1996 оной июниин 20.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Томско университедэй оюутан Надежда Ванданова суг hурадаг нүхэдтээ хамта түрэл нютагтаа ажал хэжэ хүдэржөөд, hуралсалаа үргэлжэлүүлхэеэ ошохынгоо урда тээ.

Л. УРБАЕВАГАЙ фото.

Аглаг үндэр Ахада

БАГШАНАРАЙ ЗҮБЛӨӨН

Августын хуушаар Ахын аймагай багшанар заншалта зүблөөнэй суглархадаа, шэнэ hуралсалайнгаа жэл ямараар эхилхэеэ байлгаhан тухайгаа хөөрэлдэжэ, шиидхэгдээгүй асуудалнуудаа зүбшэн хэлсэн. Эрдэм hуралсалай шэнэ шатын эрилтэнүүдые хангалга, багшанарай ажабайдал, үнэрhэн зун аймагай hургуулинуудта хэгдэжэ заhабарилга тухай аймагай захиргаанай эрдэм hуралсалай талаар даагша Л.Ш. Гомбоева хөөрөө.

Багшанарай зүблөөнэй хүдэлмэридэ Буряад Республикын Үндэсэй зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ Б.С. Дугаров хабаадалсаhан байна.

ҮБhЭ ХУРЯАЛГА ДҮҮРЭБЭ

Ахын аймагта үбhэ хуряалга дүүрэбэ. Август hара соо нарай сэлмэг үдэрнүүд тохёолдожо, үбhэшэд бэлэхэнэер хүдэлмэрилэн түгэсхөө.

Эгээл түрүүн "Туяа" колхозойхид (түрүүлэгшэнь Б.В. Балданов) тэжээл бэлэдхэлгээ дүүргэhэн байха юм.

- Ногооной hайнаар ургаашьегүй hаа, хүн бүхэн хубиараа ороддолго гаргажа, үбhэ яhала амжалтатайгаар абаабди, - гэжэ түрүүлэгшэ хэлээ hэн.

hаяын сагта зелёнко таридаг ажахынууд тэрэнээ сайн эхилхэнь.

Б. БАЛДАНОВ

Самбу Норжимаев
Гэлмэхэ тэнгэриин хаяа

(Романай 2-дохи номһоо)

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь [illegible] 2-25 - най [illegible]нуудта).

Гурбадахи бүлэг

ШУҺАТА ЗАМАЙ ЭХИН

Крымдэ ород хаашуулай зунай Ливади ордон [illegible]тор эльгэ бөөрэдөө хүйтэ[illegible]ка, хүндэ үбшэндэ хүртэһэн [illegible]дос империин эзэн хаан III [illegible]ександр 1894 оной ноябриин [illegible]зэй үдэр наһа бараба. Энэ [illegible]ртэрэмиин лэ дүшэн юһэтэй [illegible]лоод ябаһан юм. Абарга томо [illegible]етэй, арсалан шэнги хүсэтэй, [illegible]ёр метр шахуу үндэр хүниие [illegible]ин үбшэндэ диилдэжэ, иимэ [illegible]ахизэр наһанһаа үнгэршэхэ [illegible] гэжэ гэр бүлынхидһөөнь, [illegible]рөөһон сэлтэ, сайднарһаань [illegible]ытагай заха хизааргүй ута [illegible]эн гурэнэйнь бүхы албатан [illegible]ндо огто һанагдаагүй, ой [illegible]ландалые ороогүй һэн ха.

Арбаад үдэр эсэгэеэ манажа [illegible]илсаһан хаанай ехэ хүбүүн [illegible]-тайжа Николай [illegible]ександрович[1] нюдэнһөө [illegible]алгарягүй урдаһан нулимсаа [illegible]арһан зонһоо эшэхэ аргагүй [illegible]жа ядасагаан байбашье, [illegible]нгэ гэнтэ үхэшэһэндэ [illegible]ан гажаран, зоноор адли [illegible]ад гасаланда дарагдан зогсоо[illegible]. Зургаан жэлэй урда тээ [illegible]рьков хотын дэргэдэ [illegible]ександр хааниие гэр [illegible]эйнь шэрэжэ ябаһан хаанай [illegible]ай поездын замһаа халижа, [illegible]тын аюулда дайрагдаһан [illegible]айнь тэрэнэй һанаанда [illegible]оно. Тиихэдэ хаанай гэр [illegible]ыхидэй суг эдеэлжэ һууһан [illegible]ан вагоной оройнь доошоо [illegible]гэрэн унажа, столой саана [illegible]гаашадые даража алахаар [illegible]ыень Александр хаан [illegible]жэ бодоод, бүхы хүсэ [illegible]даа эршэдхэн, вагоной үһээ [illegible] мүрөөрөө тулгажа, [illegible]хинэйнгээ булта амиды [illegible]дэ газаашаа үрдижэ [illegible]тарнь баряад байгаа һэн. [illegible]хэтэ мүн баһа хаанай ордон [illegible]уригдаһан хариин олон [illegible]ҺЭрэй сугларада, хоол [illegible]жа байха үедэ Балкандахи [illegible]лэн оршодог гүрэнүүдэй [illegible]рондохи химараата [illegible]лсаан тухай тэдэнэй дунда [illegible]солдоон гараһан юм. [illegible]ександр хааниие айлгаха [illegible]ягай Австриин элшэн сайд [illegible]ондэ эсэргүүгээр хандажа: [illegible]рбэ хэрэгтэй болоо һаань, [illegible]ой император ойр зуурахан [illegible]ер, гурбан армиин [illegible]рпусуудые бэлэдхэн [illegible]ержэ, Балкан тээшэ бушуу [illegible]рэн эльгээжэ шадаха" - [illegible]хэнь, ородой хаан яаралгүй [illegible]уһаа бодожо: "Би танай [illegible] хоёр-гурбан корпусуудые [illegible], иимэ болгохоб!" - гэжэ [illegible]д харюусаад, стол дээрэһээ [illegible]ын һэрэзэ абажа, бэлэхэнээр [illegible] мушхан зангидаад, урдань [illegible]ыртёо һэн. Энэ мэтээр хаба [illegible]адаа, ухаан бодолтойгоо [illegible]ружа шададаг абарга мантан [illegible]ынгээ мүнөө ами табинхай, [illegible]ршье аймшаггүй, хүдэлхэеэ болишоод хэбтэхэдэнь, тэрэнэй уг залгамжалан, хаан шэрээ дараха хүбүүниинь үнэншэжэ ядажа, гажаран гэлын, гашуудал ехэтэй, хүдэлэнгүй зогсоно ха.

Мүнөө амигүй хэбтэгшэ анхандаа зэбүүсэмэ хүйтэн харасатай, тойроһон сэлтэ зондоо айлгуур, хүндэ хашан үгэтэй, хатуу абари зантай, хүнүүдтэй урин үгөөр хөөрэлдэжэ үзөөгүй III Александр хааниие бүхы ород гүрэн соонь гансал хүн гартаа абанхай, һая һургагдаад хүтэлүүлжэ ябаһан дааган мэтээр замынь заладаг, үгэеэ дуулгадаг, шэрүүн аашыень зөөлэрүүлжэ шададаг байһан. Энэ хүн хэн бэ гэбэл, тэрэнэй хүндэтэ гэргэй болохо хатаниинь һэн. Энэ һамган бэеэр набтархан аад, арюун сэбэр шарайтай, оёоргүй гүнзэгы, хүнэй дура буляама харахан нюдөөрөө ходо миһэрэн энеэбхилһэн нюуртай, илдам зулгы зантай, гүн ухаатай, хүхюун үгэтэй, шогтой зугаатай хатан Мария Фёдоровна юм. Залуудаа тэрэ Мария-София-Фридерика-Дагмара нэрэтэй Дани гүрэнэй IX Христиан хаанай басаган һэн. Дагмарые бүри залуудань II Александр хаан ехэ хүбүүн цесаревич[1]) Николайдаа һамганиинь болохоор бэриие эреэд байһаниинь, тэрэнь гэрлэжэ үрдингүй, наһа барашаһан юм. Тиигэжэ эзэн хаанай хоёрдохи хүбүүн[2]) тайжа Александр эхэ эсэгынгээ хүсэлөөр хан үхин Дагмаратай гэрлээ бэлэй. Дагмара ородой үнэн алдарта шажанда орожо, Мария Фёдоровна гэһэн ород нэрэ зүүгээд, хатан хаан боложо алдаршаһан байгаа. III Александртай гэрэ арбан гурбан жэл суг хан шэрээдэ һуулсаһан аад, мүнөө үбгэнгүй ганса һамган үлэбэ.

Гэр бүлэ, үхибүүдһээ эхилээд, тэрэнэй мэдэл доро байһан бүхы зониие гартаа бүхөөр бажуугаад, гансаараа засаглажа байгааша шэрүүн эсэгынгээ үгэ багаһаа хойшо хаража һураһан тайжа Николайн зосоо мүнөө дары хаан болохоёо ойлгоод байхадань: "Яаха хүн гээшэбиб, заха хизааргүй үргэн гүрэнөө эсэгэдээ адли бэрхээр хүтэлжэ шадаха гүб?" - гэһэн һэжэгтэй бодолнууд түрэжэ, сэдьхэлыень зобооно. Нээрээшье, мүнөө наһа дүүрэһэн III Александр хаан 1881 ондо хан шэрээ эзэлхэдээ, аяар гушан зургаа наһатай болоод байгаа. Эсэгэнь, II Александр эзэн хаан, хүбүүгээ ото хажуудаа дахуулаад ябажа, бүхы ажал-ябуулгануудта хабаадалсуулан, гүрэнөө хүтэлбэрилхэ ажал, аргатай танилсуулжа шадаһан юм. Тиимэһээ ехэ тайжа Александр хожомынь хан шэрээ эзэлхэдээ, бэлэдхэл дүршэлтэй болоод байгаа һэн. Харин саашадаа Александр дороо эзэн хаан болоһон хойноо, хүн урдахияа мэдэхэ бэшэ, таби хүрэнгүй үхэхэб гэжэ тэрэ һанаагүй ёһотой аабдаа, һая хорин зургаа наһа хүрэһэн ехэ хүбүүгээ үшөө залуу ябана, тэрэнээ гүрэнэй хүтэлбэридэ хабаадалсуулха саг урдамни үшөө ехэ байна гэжэ һанадаг һэн. Николай нээрээшье тон залуу наһан дүндаа ябана. Бүхы бэлэн юумэн дээрэ үндыһэн тэрээндэ толгой соонь гансал хүхихэ, сэнгэхэ бодол түрэдэг байһан. Теэд Николай гүрэнэй хүтэлбэрилхы ажалда үшөө дүй дүршэл олоошьегүй ябаа һаа, түрэлхиин бэлигтэй байһан тула, гүйсэд эрдэмтэй болоторoо һураһан хүн ааб даа. Николай түүхэ, географи мэтын эрдэмүүдые түгэс шудаланхай, англи, франци ба немец хэлэнүүдээр бэрхээр дуугардаг болонхой юм. Тэдэ хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн зохёолнуудые тон һайнаар мэдэхэ болоһоншье һаа, ород хэлээ тэрэ орхёогүй, тэрээндээ баһал бэрхэ, өөрыгөө ородби гэжэ тоолодог дээрэһээ ород зоной заншал гурим һайн мэдэхэ, хүндэлдэг, сахиха гэжэ оролдодог байгаа.

Гэбэшье зарим түүхэшэнэй тэмдэглэһэн ёһоор, тэрэнэй һудаһан соохи шуһанай зуун хорин найманай нэгэ хубинь ородой шуһан юм. Харин, хожомынь, 1904 ондо түрэһэн тэрэнэй хүбүүн Алексей тайжые аяар хоёр зуун табин зургаанай нэгэл хубяарнь ород хүн гэжэ тоолохоор болоод байһан ха. Тиигэбэ яабашье, хан тайжа арбан юһэ наһатайдаа лейб-гвардиин морито хорооной эскадроной даргын тушаалда томилогдоод, сэрэгэй һургуули ехэ оролдосотойгоор шудалжа шадаа һэн. Энэ үедэ хахад түбиие тойроһон аяншалгада хабаадалсажа, олон ондоо гүрэнүүдээр ябахадаа, һонирхолтой зүйлнүүдые үзэһэн, хараһан, элдэб юумэ толгойдоо хадуужа ябаһан хүн ха юм.

Һүүлдэ Россин хэдэн губернинүүдэй ган гасуурта дайрагдаһан зондо туһа хүргэхэ комитет бии болгогдоод, тэрэнэй түрүүлэгшээр табигдажа, мүнгэн зоори суглуулха ябуулга эмхидхэһэн байна. Тэрэнэй хажуугаар хан тайжа гүрэнэй зүблэлэй суглаанда хабаадалсадаг ба элдэбын гүрэнһөө ерэһэн айлшадай угтамжа уулзалгада ябалсадаг байгаа. Теэд Николай энэ ниитынгээ ажалай уялгада хэрэгсээмжэ, оролдосогүйгоор хандахаһаа гадна, дүүрэхыень хүлеэжэ ядан ямаршье анхарал һонирхолгүйгөөр эбһээлэн байжа, яажа эндэһээ түргөөр мултархамни ааб гэжэ элдэб арга зосоогоо бисалгажа һуудаг һэн. Яахадаа Николай гүрэнэй ажалда иимэ харюу, тоосогүй байгааб гэхэдэ, эсэгээ иимэ түргөөр наһа барашаха гэжэ гэрэ огто һанадаггүй ябаһан юм. Тиимэл хадаа залуу наһанайнгаа ехэнхи сүлөө сагые гоёор хүхюутэйгээр үнгэргэхын түлөө Николайн гансал хатар нааданнуудаар зайха, забһартань хаарталдаха, архидаха заншалтай байһаниинь буруу бэшэ гэхээр юм. Иимэ хүн мүнөө эсэгынгээ үнгэрэмсөөр хан шэрээ эзэлэн һуужа, гүрэнэй эрхиндэ гараха баатай болоод байна.

Николай сугларһан олон зонһоо өөрэгүй уйдхар гашуудалда дарагданхай абяагүй зогсожо байтараа, эхээ һажааһан сэбэр сагаахан шарайгаа гэнтэ хобхолон, зоболонтойгоор уршылгаад, эсэгэһээ олоһон хүхэ нюдөөрөө сагаа эреэнээрнь хараад бэлтылгэжэрхибэ. "Эсэгэмни юрын үбшэндэ хүртэжэ мордоһониинь болоо гээшэ ха, бэе махабадынь бүтэн зандаа үлэбэ" гэжэ бодомсоороо, арбан гурбан жэлэй саана террористнуудай шэдэһэн бомбын тэһэрхэдэ алуулһан үбгэ эсэгэеэ агшан зуура һанаандаа оруулан, тэрэнэй зосоонь заригад гээд, нюрга руунь хүйтэ даажа, үргэнүүдынь һалганалдан шэшэрэлдээд, шүдэнэйнгөө эзэлүүдгүй хоорондоо тобжогонолдон сохилдожо эхилхэдэнь, Николайехээр аягүйрхэн эшэжэ сорхиршонгүй, арай шамай бэеэ барижа шадаба ха.

1881 оной мартын нэгэндэ огторгойдо үүлэгүй сэлмэгшье һаа, хүйтэн сиидэгэр үдэр байгаа һэн. Тэрэ үдэр бэедэнь тааруу зохидхоноор оёгдоһон хүхэ үнгэтэй уһан сэрэгшын хубсаһатай Николай хоёр дүүнэртээеэ Үбэлэй ордоной арбаад мянган үндэр үргэн танхимуудай зариманууд соогуур эрьюусэлдэжэ, хоргодолсон наадажа ябатарынь гэнтэ хүл хоорсэг, хүдэлөөн, гүйлдөөн: "Эзэн хааниие асараа", "Һүр жабхалантые тэлэжэ оруулба", "Бузар хубисхалша алууршадай хүлдэ дайрагдаа, һалаал даа!" гэхэ мэтэ халаглаһан, шуухиралдаһан, уйдхартай гасаланта үгэнүүд соностоод, дороһоо оодэ дээдэ дабхар хүрэтэр дары түргэн тарашоо һэн. Николай юунэйшье болоһые үшөө хүсэд мэдэнгүй, дүү хүбүүн Георгий, дүү басаган Ксения хоёроо дахуулаад, зоной хойноһоо гүйлдэһэн тээшэнь ошожо ябатараа, ойлгомторгүй улаан нэлы, шуһа шабааһандаа зуурашанхай үбгэ эсэгэ дээрээ хүрэжэ ерээ һэн. Һая ордондо асарһан бэень ехэ таһагай тэг дунда хибэс дэбдиһэн торгон хушалтатай унтари дээрэ табяатай хэбтэбэ. Тэрэнэй нэгэ хүлынь таһаршанхай, бэеынь хажууда табяатай, нүгөө хүлынь биза писа сохюуланхай, гансал шүрбэһэндөө үлхэлдэн таһараагүй үлэнхэй харагдана. Үшөө гэдэһэниинь хахархай, досоохинь билтаран гаража, шара арьбингынь бултайна. Мүн нэгэ нюдэниинь анинхай, нүгөөдэнь ехэ гэгшээр нээгдэнхэй, хёлойжо хараһан зандаа байһыень Николай обёоржо үрдеэ һэн. Энэ адхарһан, гоожоһон улаан шалааг нүжэ, хэрэлсы, үүдээр һубагтан урдаһан шуһан мүр харамсаараа, Николай газарай хэлбэлзэһэндэл найгажа, толгойнь эрьехэдэл гээд, нюдэниинь харанхалан, зосоонь худхажа, аягүй болоходонь, айһан һүрдэһэндөө шангаар бархиралдаһан хоёр дүүнэрээ дахуулаад, тэндэһээ түргэн зайсажа, саашаа гүйлдэн тэрьелшоо һэн. Тайжа Николай тиихэдэ һаял арбан гурбанайнгаа наһанда хүрэжэ ябаһан юм. Тэрэ үдэрһөө хойшо Николай "хубисхалшад" гэһэн үгые алууршад гэжэ ойлгоод, хойшодоо тэдэниие үзэн ядан бүхы наһандаа тэдэнээр тэмсэ тэмсэһээр, эгээн һүүлдэ өөрынгөө үсэдтэ диилдэжэ, хосороо һэн ааб даа. Николайн толгойдо залуу ябахаһаань эхилээд, нэгэтэ ороһон зарим бодолнуудынь тон бүхөөр хадуугдажа, удаан саг соо мартагдангүй хадагалагдадаг гү, али бүхы наһандань хубилдагүй, тэрэ шэгтээ зандаа ябадаг байһан. Мүн тэрэшэлэн Николайн Япондо ябаад, Отсу хотын полицейскэдэ сабшуулһанһаа хойшо япон зондо дурагүйлхэн юрыншье ярилдааанда, тусхайшье хөөрэлдөөндөө тэдэниие огто "шаргал нармагшад" гэжэ нэрлэдэг болошоһон юм. Тэрэниие һажаажа Николайе тойроһон билдагууша ордон шадарайхид болон ноёд, сайд хүрэтэрөө Японой түлөөлэгшэдые баһал "шара нармагшад" гэдэг байгаа.

Хожом Николай тайжа наһаяа хүсэжэ, үбгэ эсэгынь ами наһанда социалис хубисхалшадай зүгһөө хэдэн дахин тэрэниие хороохо һэдэлгэ добтолгонуудай хэгдэһэн тухай мэдээ һэн. Түрүүн 1866 оной апрелиин дүрбэнэй үдэр террорист Дмитрий Каракозов хаание буудаад, алажа шадабагүй. Удаань 1879 оной апрелиин эхеэр Александр Соловьёв Хаанай һууринай ордон шадархи зунай сэсэрлиг соо хааниие таба дахин буудаад, тудаагүй һэн. 1879 ондо Александр Михайлов, Андрей Желябов ба хорин долоо наһатай губернаторай басаган Софья Перовская гэгшэд зарим нүхэдтээ хамта "Газар ба Сүлөө" гэһэн эмхидхэлнээ таһаржа, амяараа бэеэ даанхай "Арадай Сүлөө" нэрэтэй нам байгуулһан юм.

Тэрэ жэл соогоо августын 26-да арадай сүлөөлэгшэд эзэн хаан II Александрые саазалан алахаар шиидхэбэри абаһан байгаа. Тэрээнһээ хойшо арадай сүлөөлэгшэд хү алахада туһа багатай ташуур буу хутага хоёроо орхижо, хүсэ ехэтэй динамит хэрэглэдэг болоо һэн. Тиигэжэ 1879 оной ноябриин тэнгһээ хойшо хаанай поездын үнгэрхэ үедэ түмэр зам тэһэлэгдээ. Гэбэшье энэ удаа хаанай ба сэлтын поезднууд һэлгэгдэһэн байжа, зэмэгүй ондоо зон олоор алуулаад, хаан өөрөө амиды үлөө һэн. Мүн һүүлээрнь хаанай тэргээр ябаха зам доогуур нүхэн малтагдажа, ехэ динамидай булагдаад байхада, хаан ондоо гудамжаар гаража арилшоо һэн ха. Баһа 1880 оной февралиин 5-да Үбэлэй ордон соо динамит тэһэлэгдэжэ, хаанай байра шэб харанхы болошоһон юм. Степан Халтуринай нюусаар асаржа ордон соо орхиһон тэрэ динамидай тэһэрхэдэ, ордоной хоёрдохи дабхарынь дээшээ сүмэ сохигдоод, хаанайда уригдаһан айлшадые угтаха тэндэхи эдеэнэй таһагай шалань доошоо сүмэрэн унаһан байгаа. Харин сугларха болзорһоо түрэлхидэйнь үлэһэн дээрэһээ хэншье үхэлдэ дайрагдаагүй һэн.

---

1) Шэрээтэ хан тайжа.

2) Суута II Екатерина эзэн хатанай хүбүүн, эхэдээ дурагүй болоһон, тэрэнэйнгээ бүхы ажал ябуулгыень буруушааһан Россин эзэн хаан I Павелай зорюута гаргаһан зарлигай ёһоор ород хаашуулай гансал ехэ хүбүүниинь хан шэрээ эзэлхэ эрхэтэй болоһон юм. Энэ зарлигаар хаанай олон хүбүүдтэй һаань, тэдэнэй хоорондохи хан шэрээ буляалдаха химараан болюулагдаа. Мүн хан шэрээ эхэнэр хүн эзэлхэ эрхэгүй болоо һэн. Хэрбээ эзэн хаанай хүбүүгүй байгаа һаань, хаан изагуурта ондоо дүтын һалаагай эрэ хүндэ хан шэрээ эзэлэн һууха эрхэ олгогдоо һэн.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 49–дэхи hургуулиин 1–дэхи классса заадаг бэрхэ багшанар Т.Н. Цырендоржиева, В.И. Коневина.

М. ШАНТАКОВОЙ фото.

ХОНХЫН ЖЭНГИРЭЭНhЭЭ ТҮРЭhЭН БОДОЛНУУД

"Үхибүүд – манай ерээдүй" гэhэн уряа хэзээдэшье удхаяа алдахагүйнь мэдээжэ. Ургажа ябаа үетэнэйнгоо ула мүрыень алдуулан, элдэб олон зоболон бэрхэшээлнүүдhээ абаржа шадахагүй, арадай гүрэн түрын, ээрынь ерээдүй хайшаа байха юм? Үйдхартай энэ hанаа бодолнууд улам хурсаар, эльгэ зүрхэнэй үбдэхоор имагтал энэ үедэ – hургуулиин хэшээлнүүдэй эхилхэдэ – олохон хүнэй толгойдо ороно ёнотой.

.... hуралсалай шэнэ жэл, урданайхидал адли, хонхын хонгёо жэнгирээгээр Захааминай аймагта эхилбэ. hурагшадай хүхюун зугаа энеэдэн, hургуулинуудай класс, коридорнуудаар зэдэлбэ.

Теэд hургуулиин наha гүйсэhэн үхибүүн бүхэн партын саана hуужа, эрдэм мэдэсын орон соогуур аяншалха аргагүйдэнэ. hургуулиин наha гүйсэhэн хүүгэдэй 20-30 процентнь сентябриин 1-дэ hургуулидаа ерээгүй, ерэхэшьегүй. Үхибүүдэй hурадаггүй шалтагаануудые бэдэрээ haa, олон. hураха гэхэдээ, ехэнхинь үмдэхэ хубсahагүй. hүүлэй жэлнүүдтэ hургуулиhаа гаража ошоhон үхибүүдэй тоо олошорно. 3, 4, 5-дахи классуудhаа эхилжэ, үхибүүд hуралсалаа орхихо баатай болоно. Партын саана нэгэтэшье hуужа үзөөгүй үхибүүд бии. Саша Бурлаков, Лена Романец болон бусад. 12 наhатай Андрей Бурлаков ороидоол нэгэдэхи класс дүүргээд, hурахаяа болинхой. Эдэ үхибүүдэй зарим түрэлхид архида орожо, үхибүүдээ зоргондонь хаяжархёод, мүнгэ, эдеэ хоол бэдэржэ, гуйраншалхыень тэдэнээ баадхана. Үхибүүд, баарhад, яахаб теэд, ехэшүүлэй хэлэhээр ябаhаар лэ, гуйраншад болошодог байхашье юм.

"Үлэн хоohон, хубсаha муутай үхибүүдэй тоо жэл бүри олошорно. Хэшээлнүүдтээ иимэ үхибүүд hууха аргагүй. Үлэн үхибүүд юу ойлгохоб даа. Иимэ үхибүүдые техническэ училищида hургаха хэрэгтэй. Яабашье гурба дахин тэндэ эдеэлхэ аргатай байдаг", - гэжэ Закаменскын 1-дэхи дунда hургуулиин багша Тамара Алексеевна Ламухина хэлээ hэн.

hургуулида hурадаггүй үхибүүдэй тоо район дотор хэды болонхойб гэжэ мэдэхын аргагүй. Энэ талаар тоб байса тоо хэншье бүридхэнэгүй, мүртэй ажалшье ябуулагданагүй. Нёдондо, hуралсалай жэлэй дүүрэжэ байхада, ажаhуугшадые социальна талаар хамгаалдаг таhагай бүридхэhэнэй ёноор аймаг дотор 373 үхибүүн hургуулида ябаагүй байгаа. Эдэмнай иихэдээ хэндэшье хэрэггүй, обществын "хаядалнууд" болоно гээшэ гү?

Тиихэдэ, үшөө нэгэ иимэ уйдхартай ажаглалта байна. Мүнөө үедэ нэгэ үхибүү hургуулида түхеэржэ эльгээхын тула хэды мүнгэн хэрэгтэйб гэжэ тооложо гаргаха болоо haa, энэ тоо 1 миллион түхэригнөө холо дээгүүр болоно. Илангаяа манай аймагта үнэ сэн дээгүүр. Хэрбээ Улаан-Үдэдэ 12 хуудаhатай нимгэхэн тетрадь 450-600 түхэригтэ байбал, манай заха холын аймагта 800-1500 түхэригтэ хүрэшэдэг юм. Нэгэ үхибүүе арай шамай гэжэ hургуулида түхеэржэ эльгээгээ болоёл даа, харин 2-3 хүүгэдтэй бүлэ яаха болоноб?..

Хэды иимэ уйдхартай баримтануудай байбашье, hуралсалай жэлэй дахинаа эхилhые хонхын жэнгирээн гэршэлжэ, гоё hайханаар хубсалhан, шууяа шааяатай хүүгэд hургуулинууд тээшэ гэшхэлдэг болобо. Аймагай эхин, дунда бэшэ, дунда 33 hургуулинууд үүдээ үргэнөөр сэлин hурагшадаа уттаа. Али болохоор арга хургаяа оложо, багшанар, түрэлхид hургуулияа шэрдээ, будаг, haруул, сэбэр, hайхан болгохо гэжэ оролдоо. Теэд энэ ажал ябуулгадань ямар? ехэ бэрхэшээлнүүд ушараа гээшэб?

hуралсалай энэ жэлдэ hургуулинуудай байшангуудые заhабарилхын тула 400 миллион түхэриг хэрэгтэй байhан юм. Хабар, hуралсалай жэлэй дүүрэжэ байхада, аймагай hургуулинууд түрэлхидэй дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулжа, тэдэнэй ба спонсорнуудай туhаламжаар, 300 миллион түхэригэй заhабарилгын хүдэлмэри зундаа хэжэ шадаа. Тиигэжэ Михайловкын дунда hургуулида котельнэ, дулаа үгэдэг бүхы түхеэрэлгэнүүд заhабарилагдаа. Утаатада 2 шэнэ котёл табигдаа, Цахирай дунда hургуулида мүн лэ ехэ ажал хэгдээ.

1992 онhоо эхилжэ hурагшадые ажалда дуратайгаар хүмүүжүүлхэ зорилготойгоор олон юумэн аймагай hургуулинуудта хэгдэжэ эхилээ hэн. Энээнэйл ашаар элдэб гаргашада гараха 815 миллион түхэриг алмагдаhан байгаа. Аймагай бүхы шахуу hургуулинууд мүнөө өөрын хамhабариин ажахытай. Тэдэнэй аша туhатайе ойлгоhон hургуулинуудта hурагшанар түлөөhэгүйгөөр халуун эдеэ бариха аргатай. Иимэ ажал эрхилhэнэй ашаар бюджедэй мүнгэн 1 миллиард 400 миллион түхэригөөр алмагдаа.

Үнгэрhэн жэл, нютагай захиргааануудай үүсхэлээр, Далахайда, Үлэнтэдэ, Бүргэдэ, арадай барилгын аргаар hургуулинуудай байшангууд бодхоогдожо, энэ жэлдэ мүн лэ зоной хүсөөр Сагаан-Морин, Мэлэ, Хуртага нютагуудта hургуулинуудай байшангууд баригдажа байна. Олоной ажал бүтээсэтэй хадаа барилга түргэн ябуулагдана, тэрэнэй үнэ сэнгыньшье 5 дахин хямдаржа үгэнэ гэжэ мэргэжэлтэд тоолон элирүүлээ.

Энэ жэлэй август hарада үнгэргэгдэhэн аймагай багшанарай заншалта зүблөөн дээрэ олон асуудалнууд зүбшэгдэнгүй үлэнэ hэн. Ушарынь - даб гээд тэдэниие шиидхэхэ арга үгы.

Саг орёо... Сагай бэрхэшээлнүүд нэн түрүүн hургуулинуудые дайраа. Багшанаршье хэдэн hараар салин хүлhэеэ абанагүй. hураха аргагүй үхибүүдэй тоо үшөөл олон болоно. Тэдэнэй хэдынь зайгуул, хуулиин ёно гуримуудые эбдэхэб, хулиган ааша гаргахаб? Хэн хэзээ, хаана энэ асуудал дары шиидхэхэб?

... Хонхын хонгёо жэнгирээн hуралсалай жэл эхилээ гэжэ соносхоо. Хэшээлнүүд захалаа, hураха аргатай үхибүүднай, эрдэм ухаанай замаар урагшаа дабшаг лэ даа.

Н.ГАРМАЕВА.

AIESEC

Улан – Удэ

ЗАЛУУШУУЛАЙ ХАМТАРАЛАЙ ХУРАЛДААН

"Ниитын эмхинүүдэй хүтэлбэри тухай" гэhэн асуудалнуудаар залуушуулай хуралдаан сентябриин 3-да ажалаа дүүргэбэ. Тиигээд сентябриин 4-дэ хотын эдиршүүлэй республиканска библиотекын зүблөөнэй зал соо пресс-конференци үнгэргэгдэhэн байна. Тус хуралдаае экономико шудалдаг оюутадай уласхоорондын AIESEC хамтарал эмхидхээ. Энэ хамтаралай үүсхэл гаргадаг бүлэ манай хотодо 1995 оной сентябрь hараhаа хүдэлжэ эхилhэн юм. Тус хамтаралай нютагай комитедэй президентын уялга дүүргэгшэ Наталья Грязнова пресс-конференци-нээгээ.

Хуралдаанай гол зорилгонь хадаа ниитын эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэдэй ажалаа ашатайгаар хүтэлбэрилхэ асуудалда анхаралаа хандуулхые, мүн эрдэм hуралсал ба бодото ажал ябуулга хоёрой хоорондо холбоо дүтэлүүлхэ гэhэн байгаа.

Жэл соо хамтаралай нилээд ехэ ажал хэжэ, хүтэлбэрилгын асуудалнуудта хабаатай тренингнүүдые үнгэргэжэ, эмхинүүдэй хүгжэлтынгоо түсэб зүбоор табижа, залуушуулаар сут ажаллахые хараадаа абан хүдэлмэрилhые Н.Грязнова мэдүүлээ. Новосибирскын, Томскын, Уфагай, Магаданай ба Улаан-Удын түлөөлэгшэд хуралдааида хабаадаа. Новосибирскын хамтаралай нютагай комитедэй президент Иван Гораев пресс-конференцидэ хабаадажа, асуудалнуудта харюусаа. Залуушуулые ажалда оруулха, тэдэниие бодото ажал ябуулгада бэлдэхэ мүн үйлэдбэритэй нягта холбоо байгуулха талаар тэрэ комитет ажал ябуулна.

"Ойкос" гэhэн залуушуулай хамтаралай түлөөлэгшэ Булат Дашинимаев гүрэнэй ба зөөри эдлэдэг эмхинүүд залуушуулай хамтаралнуудта анхаралаа хандуулнагүй, мүнгэ зөөреэр туhалнагүй гэжэ хэлээ. Тиигээшье haa тус хамтарал Юстициин министерствэтэй, ба республикын бэшэшье эмхи зургаануудтай ажаллана. "Евразия" гэhэн жаса 10 мянган доллар "Ойкосто" үгэhэн байна.

Засагай зургаанай зүгhөө ниитэ-политичес асуудалнуудай талаар жэ орлогшо, түүхын эрд кандидат А.В. Тиваненко пресс-конференцидэ хабаа Тэрэнэй мэдээгээр мүнөө манай Республика дотор ниитэ нэгэдэлнүүд политическэ партинуу олониитын хүдэл тоологдоно.

AIESEC хамта политическэ бэшэ юм, теэд Тиваненко үгэ хэлэх политикын асуудалнуу олоор дурдаа. Залуушуу политикада хабааданагүй зун үнгэрhэн hунгалт хабаадаhан залуушуулай үсөөн гэжэ тэрэ тэмдэглэ байна. Теэд Президе Б.Ельцинэй түлөө нилээд залуушуул дуугаа үгөө гү?

Тус үрэндэ ажаhуу боложо байhан үн хэрэгүүдтэнь ба политик хабаадангүй байхань бу Зүгөөр мүнөөнэй политику ажал ябуулгаяа буруу эмхидхэжэ байхада гэдэнние дэмжэг хабааданшьегүй байhан дээрэ гэжэ зал соо бу залуу хүбүүн хэлээ. Залуушу аха үетэнтэй холбоо таhарае, үндэр зорилгогүйн тэдэнние ойлгоногүйб мэрнин түлөөлэгшэ хэл Засагай зургаану залуушуулай хамтаралнуу бэе бээ ойлгол хүдэлмэриилөө haань, байгаа гэжэ hанагдана. Ти хотын мэри комсомо нэгэдэлнүүдые бай хангана. Комсомол ур залуушуулай ажабай ехэхэн хубитаяа оруу теэд мүнөөнэй залуушу дунда мэдээжэ б дэмжэгдэдэггүй.

Иигэжэ хуралдаан а залуушуулай хамтара хэжэ байhан ажалайнга дүн харуулжа, үрэнэй б эдлэдэг бүлгэмүүдэй а татажа, ниитын х залуушуулые эдэбхит хабаадуулгада хуби оруулжа байhыень д хэрэгтэй.

Үшөө тиихэдэ сент 4-7 болотор "Орк хамтарал "Намар-96" хуралдаа үнгэргэнэн бай

Л. ГЕРГ

Асуугты – харюусахабди

"ҮДЭШЫН hУРГУУЛИ БИИ Г

9-дэхи классай hүүлээр би киоскдо хүдэлнэб. Теэд ажал хажуугаар дунда hургуули дүүргэхэ хүсэлтэйб. Улаан-Үдэ үдэшын сагта хүдэлдэг hургуулинууд бии гү?

А. ТАН

Улаан-Үдэ хото.

- Улаан-Үдэ хотодо хүдэлмэришэн залуушуулай hургуули Балтахиновай гудамжаар, 38-дахи гэртэ бии юм. Үдэhөө хойшо хэшээлнүүдынь эхилээд, үдэшын 7 сагта дүүрэдэг гэшэ. Тус hургуулида 9-10-дахи класс дүүргэhэн залуушуул ерэжэ hуралсалаа үргэлжэлүүлхэ аргатай. Энэ hургуулида орохын тула 9-дэхи класс дүүргэhэн аттестат гү, алишь hуралсалай hүүлшын сэгнэлтэнүүдтэй с хэрэгтэй. Гадна флюор гараhан, дифтери т абаhан медицинскэ с паспорт хэрэгтэй б Хэшээлнүүдынь недель болодог юм.

Сентябриин hуралсалай жэл эхилэ

Е.ЦЫБ

ТҮРЭЛ ТҮГНЫМ ТҮҮХЭ

(Түгэсхэл. Эхиниинь августын 27, 28-най, сентябриин 4-нэй дугаарнуудта)

Хабтагай сагаан Түгнымнай таладайдын баялиг ехэ, шулуун аатан нүүрhээрээ суурхажа, хүн зоноо баясуулна. Энээнhээ гадна - энэ дайдада ажahууhан найман эсэгын хүбүүдэй дунда хүдэр бэрхэ ажалша зон олон гэшэ. Саг саг соогоо урдань үлэд зоноо ударидажа ябаhан зонууд гэхэдэ иимэ: Дампацыренов Намбар Д. Ц., Бадмаев Чимит З., Цыдыпов Цыренгарма Ц., Базаров Эрдэни Б., Базаргармаев Базарсада Б. Г. гэхэ мэтэ олон даа. Эдэнэрнай үнгэрhэн сагай түүхэдэ урда ябаhан зон гэхэдэ аргагүй зүб. Үндэр hайхан сэдьхэлээр ажаллаhан нютагайнгаа зондо хүндэтэй хүнүүд гэшэ.

Цырендаша Доржиевич Доржиев Эхэ ороноо хамгаалгын дайнда ябаhан, экономикын эрдэмэй кандидат, Хүдөө ажахын академиин багша, "Сагаан Шулуутай" хамтаралайнгаа түрүүлэгшэ боложо нютагаархинаараа ажаллаа бэлэй. Хэhэн ажалынь ехэл hааб даа. hүүлдэнь Хориин аймагай Үдын совхоз ударидажа бии болгоо. Шэнэ газарта ехэ томо хамтарал ударидахадань тиимэшье бэлэн бэшэ hэн. Цырендаша Доржиевич ажал ябуулжа шадахал хүбүүдэй нэгэн гээд хөөрэлдэгшэ.

Үйлын хубяар түрэл Түгнэеэ дахин бусажа, "Эрдэм" совхозой директорээр олон жэлдэ хүдэлжэ, габьяа шадалаа харуулаа hэн. "Эрдэм" совхоз гээшэмнай мүнөө табан ажахы болоод байна. Доржиев Цырендаша Доржиевичнай мүнөө түрэл дээдэ hургуулияа бусажа, эрдэм hуралсалай талаар проректорэй тушаал даажа, олон жэлдэ ажаллаа, олон кандидадуудые бэлдэжэ гаргаа, олон хүбүүд, басагадые хүдөөгэй мэргэжэлтэд болгоо, профессор болонхой. Урда ябаhан хүн - мүнөөшье түрэл дээдэ hургуулидаа ажаллажа ябана.

Угынь дурдан, омогынь дууряахада иимэ:

Барга баатар - Хоридой мэргэн - Цаган-Тунгин-Мохор - Хүзүүн-Гүзөөн-Үлзытэ - Баянха - Ганзага - Үхүүгэй - Аю - Цырен хоёр хүбүүд, Тамжид, Гуро - Гурын Доржо (1892-1956), Пунсэк, Дондок, Балжама, Норжомо, Дулма, Даша.

Доржын - Цырма - Цырендаша, Цырендашын Тонирма, Мижитдоржо, Намсалма, Бата, Ира, Эля. Цырендашын Тонирмагай нүхэр Бутуханов Анотолий - хүбүүниинь Мүнхэ, Мүнхын хүбүүн Гарма. Цырендашын Мижитдоржо Юля, Марина басагадтай. Цырендашын Намсалмагай нүхэр Маханов В. П., Катя, Алексей үхибүүдтэй. Мижитдоржын Юлиин нүхэр Николаев Н. П. - хүбүүниинь Женя. Цырендашын Цыремпил Доржо, Маша үхибүүдтэй. Цырендашын Бата гурбан үхибүүдтэй: Таня, Эржена, Лубсан. Цырендашын Ирын басаган Долгорма. Цырендашын Эля - нүхэрынь Цыбиков Бадма - үхибүүдынь: Рэгзэма, Батамүнхэ, Базар гэгшэд болоно. Цырендаша Доржиевичта зорюулhан иимэ магтаал дурадхаял:

Сэлгеэ сагаан Түгнын
Сэбэр нангин наранда,
Саран хүхын донгодоондо
Цагаан угай бүлэдэ
Цырендаша мүндэлжэ,
Улзы hайхан сэдьхэлынь
Аба, эжыгээ баясуулан,
Аза жаргалаа олоот.
Ашата зургаан үзэгые
Ажабайдалай үргэлжэлые,
Айдар залуу наhанhаа,
Абынгаа азатай юрөөлөөр,
Анханhаа журамтай
заншалаар
Арюун замаар дабшажа,
Эрдэмтын нэрэ зэргые
Үйлын хубяар дабаат.
Хэзээдэш урда ябажа,
Хархис муухай дайсаниие
Хани нүхэд арадуудаараа,
Хаха бута сохилсоот.
Аба эжын юрөөлөөр
Эдир наhанай жэгүүрээр,
Инаг hайхан нүхэртэйгөө
Үхи хүбүүдые үдхэжэ,
Үндэр наhанайнгаа
жаргалые
Үзэжэл байгыт
нүхэртэйгөө.
Аша, гушанараа
харалсажа,
Арбан сагаан буяниие үзыт
гэжэ юрөөнэм!
Долоон үнгын сэсэгүүд
Добо Түгнэеэ шэмэглэг.
Далан наhанайтнай
жаргал
Танай наhа шэмэглэг.

Хүсөөтэ нютагнай ехэ hайхан, байгааляар баян, хүн зониинь ажалша бэрхэнүүд, эрдэмтэйшье хүбүүд, басагад олон. Түүхэнь hайхан, түрүүшүүлыншье урда ябадаг. Энэнь үшөө нэгэ Батанай уг болоно ха юм.

Цырендондок ЖАМСАРАНОВ.
ажалай ветеран.

АЖАЛДА hАЙСА ЯБАГДАА

ҮЛЗЫТЭ тосхонhоо холо бэшэ оршодог бишыхан Бургаастай hуурында Балдан Жамсарановай бүлэдэ 1921 ондо түрөөхүм. Минии эсэгэ аргагүй ехэ нарин дархан, уран гартай хүн байhан юм. Түмэршэ дарханhаа гадуур, гэр баридаг, нарин дарха хэдэг, хүн зондо барилга хэхэдэнь туhалдаг байгаа. Сэндэма Раднаева эжымни гэрэйнгээ ажал хээд, гуламтаяа дулаанаар сахижа hууhан. Бата ахамни үни наhа баранхай, дүү басаган Дэмид-Хандамни эхин hургуулиин багша мэргэжэлтэйшье haa, бүхы наhаараа аймагай газетын редакцида алдуу шалгагшаар хүдэлөөд, мүнөө Хэжэнгэдээ наhанайнгаа нүхэр Михаил Цыбикжапович Шираповтай гурбан хүбүүдэйнгээ үхибүүдые, аша зээнэрээ шадалаараа харалсажа, жаргалтай hуудаг даа.

Өөрымни нүхэр Дулма Цыреновна хоёр жэлэй саада тээ наhа бараа юм. hайн түрэлдэ гүрэнэн байха гэжэ досоогоо шэбшэгшэб, бурханайнгаа ном уншагшаб. Хоюулаа гурбан хүбүү, гурбан басагадые хүл дээрэнь гаргажа, ажабайдалай замда гаргаа hэмди. Мүнөө тэдэнэрнай бултадаа өөhэдын гэр бүлэнэртэй, 15 ашанартай, 2 дүшэнэртэй болонхой, эрхим баян hуунаб даа.

Ехэ хүбүүн Доржомнай Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргэнхэй, агроном мэргэжэлтэй, фермер болонхой, hаяхан нютагай захиргаанай гүлваагаар hунгагданхай. Дээдэ hургуулитай багша Дашацырен баhал фермер юм. Дашапунсэг жолоошон. Намжилма библиотекарь, мүнөө Улаан-Удэдэ ажahуудаг. Майя Зоя хоёрнай бухгалтернууд, аймагай захиргаанда мэргэжэлээрээ хүдэлдэг. Хоёр бага басагадни миниингээ мэргэжэл шэлэжэ абаhан юм даа.

Далан табатай болотороо ябала юумэ үзөө, хараа хүн аабзаб. Теэд гансашье нюдөөрөө хараад ябаа бэшэ, харин Үлзытэ нютагтам болоhон тон ехэ багашье хубилалтануудта яhала оороо табаадалсаhан байнаб.

1940 ондо Хэжэнгэдээ 8-дахи класс дүүргээд, колхоздоо хүдэлжэ захалаа hэм. Хоёр жэл болоод, 1942 оной январиин 12-то сэрэгэй албанда татагдааб. Алас-Дурна зүгтэ бодото албаяа бэелүүлжэ ябахадаа, тусхай hургуули дүүргэжэ, радиотелеграфист мэргэжэлтэй болооб. Япон милитаристнуудтай дайн байлдаанда хабаадааб. Хүхэ-Хото болон бусад газарнуудаар ябагдаа, нүхэдэйнгоо наhа барахыешье харааб, харин мүнөө дайн тухай хэлэхэеэ hананагүйб. Юрын сэрэгшын уялгануудые шадал зэргээрээ дүүргээд, амиды мэндэ нютагаа бусаhамни болоо.

1945 оной декабрь hарада нютагаа бусажа, дахинаа колхоздоо хүдэлөөб. Табин жэл шахуу элдэб ажалда ябааб. 1950 ондо колхозой правлени намайе бухгалтерай hургуулида эльгээгээ hэн. Нэгэ жэлдэ Хяагта хотодо счетовод-бухгалтерай мэргэжэл шудалаад, Кировэй нэрэмжэтэ колхоздо эгсэ арбан жэлдэ бухгалтераар хүдэлөөб. Мүнөө энэ колхозойнгоо түүхэ тухай тобшохоноор хөөрэхэм.

НОГООН ДАЛАЙ МИРАЛЗАДАГ БЭЛЭЙ

1935 ондо Үлзытэдэмнай Кировэй нэрэмжэтэ түрүүшын колхоз байгуулагдаhан юм. Түрүүшын түрүүлэгшээр нютагай хүбүүн Балдан-Содном Дашихорлуев hунгагдаhан байгаа. Ехэ бэрхэ, hүбэлгэн hонор ухаатай, хүн зоноор хүдэлжэ шадаха байhанаа харуулжа, энэ нүхэрнай 1938 ондо Буряад-Монголой делегациин бүридэлдэ оролсон, Москва ошоhон, тэндэ оронойнгоо ехэ шагнал болохо "Хүндэлэлэй тэмдэг" орденоор шагнагдаа. Тэрэ жэлнүүдтэ Кировэй нэрэмжэтэ колхоз ямар байдалтай байгааб?

1940 оной байдалаар манай колхоздо 1200 толгой эбэртэ бодо мал, тэрэ тоодо hү haалиин дүрбэн фермэдэ 400 үнеэд, 2000 хонид, 30 гахай, 320 толгой морид (адуунтаяа хамта) тоологдодог байhан юм. Колхозоймнай бүхы техникэ гэхэдэ, үбhэ ногоо сабшаха 7 морин косилка, 7 тармуур, таряа хуряаха 5 морин жатка байhан юм. Хэды тиигэбшье малай тэжээл гүйсэд бэлдээд, намартаа таряа хадаад, нэгэ морин молотилкаяа хүдэлгэжэ, таряагаа сохидог hэмди. Энээхэн ажалда hайсал ябагдаа юм. Армида ябахадаа, ганса нэгэ гэдэhээ ехээр үлдэхэдоо, колхозойнгоо халуухан, хангал гутаhан хилээмэ нилээдгүйл досоогоо оруулагша бэлэйб.

Тиигэhээр байтар 1961 он гаража, аймаг дотор ехэ хубилалтануд боложо эхилээ. Иннокентьевкэ, Үлзытэ, Могсохон, Михайловка, Чисаана, Булаг болон Загаhата нютагуудай ажалшадые хамтаруулжа, аргагүй томо Чисаанын совхоз байгуулагдаа hэн. Энэ ажахые Хэжэнгын райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ байhан Пётр Степанович Борисов толгойлоо. Би совхозой 1-дэхи отделениин бухгалтераар томилогдооб, харин долоон жэл үнгэроод байхада, энэ совхозhоо Үлзытэ, Могсохон, Михайловка гурбан таhаржа, Худанай совхоз эмхидхэгдээ hэн. Шэнэ совхозой түрүүшын директорээр Борис Раднаевич Санжимитыпов хүдэлжэ эхилээ. Энэ хүн тухай нэгэ хэдэн үгэ хэлэнгүй эндэ гаража болохогүй гэжэ hананаб.

Анхандаа трактористаар ажалайнгаа намтар эхилhэн Цырендоржо Лодоевой совхозой директорээр томилогдоходо, Борис Раднаевич совхозойнгоо ахамад миллиоратор боложо, ажахыда тон ехэшье, шухалашье хэрэг бүтээhэн юм. Нуга сабшалан болон малай бэлшээри hайжаруулха талаар ехэхэн хэмжээнэй хүдэлмэри ябуулаа. hараанта-Жэбхээhэнэй уhалуурийн системэ барюулаад, олон жэлэй ногоо үргэн талмайда таридаг болоо. Хэдэн жэл болоод байхада, Худанай совхозой сабшалан дээгүүр ургуулhан, илангаяа таримал олон жэлэй ногооной ургаса, нюргаар набтаршаг бэетэй минии хоолойдо хүрэмэ, ногоон далай миралзадаг болоо hэн. Худанай совхоз тэрэ 70-аад онуудта хамтынгаа малда жэл хахад соо хүрэмэ тэжээл бэлэдхэдэг болоод, республика дотороо нилээдгүй суурхадаг байhыень наhатайшуул мэдэхэ байха. Энэ ехэ ажалайнгаа түлөө Б. Р. Санжимитыпов "Хүндэлэлэй тэмдэг" орденоор, мүн Октябриин Революциин орденоор шагнагдаhан юм.

Эгээл тэрэ үедэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаhан, дайшалхы хоёр орденоор, олон тоото медальнуудаар шагнагдаhан (мүнөө наhа баранхай) Дашадондок Ринчинович Жимбеев Улааха-Аралай hүнэй фермые олон жэлдэ урагшатай hайнаар толгойлжо, республикынгаа түрүү фермэнүүдэй зэргэдэ гаража шадаhан гэшэ. Тиигэжэ энэ нүхэрнай Жалай Улаан Тутай орденоор шагнагдаа hэн. Мүн лэ иимэ ордендо совхозой директор Ц-Д. Н. Лодоев, hаалишан Юрий Петрович Верхушин болон бусад хүртөө hэн. Улааха-Аралай фермынхид аймаг дотороо түрүүлжэ, фермээрээ үнеэн бүриhөө 2000 килограмм hү haагаад, үүлтэртэ фермын hуури табиhан байгаа. Уридшалан хэлэхэдэ, мүнөө энэ фермын урданай нэрэhээ бэшэ юуншье үлөөгүй агша.

1983 оной мартын 1-hээ Иннокентьевкэ Үлзытэ хоёр Могсохонhоо таhаржа, амяараа Худанай совхоз болоо. Харин 1992 онhоо совхознайшье үгы боложо, таряашанай ажахынууд эмхидхэгдэнхэй.

1975 ондо намайе совхозой нэгэдэхи Үлзытын отделениин эрхилэгшээр табижа, энэ ажалда долоон жэлдэ хүдэлөөб. Отделениин таряан ажалай бригада гектар бүриhөө 20 центнер хүрэтэр ороо hо ургуулдаг hэн. Тиихэдэ хонидой 20 гаран отаратай, тэрэ тоодо 6 мянган эхэ хонидтой байгаабди. Жэл бүхэндэ 4-hөө 4.5 мянган хүрэтэр хурьгадые абадаг, хонин бүриhөө 3 килограмм тухай нооhо хайшалдаг, гүрэндэ жэлдээ 2 мянга гаран центнер мяха тушаадаг hэмди.

hАЙН САГТА АЖАhУУhАЙ ДАА

Мүнөө Худанай совхозой харьяата газар дээрэ 23 фермерэй (таряашанай) ажахынууд байгуулагданхай. Мүнөө тэдэнэр дүрбэдэхи жэлэйнгээ ногоо гэшхэхэеэ байна, теэд ямар байдалтай байhаниинь юрэнхыдөө хүнүүдтэ мэдээжэ ааб даа. Энэ гэжэ урдаа ехээр бариха, омогорхохо баримтанууд хоморшог гээшэ.

23 фермерэй дундаhаа яhала хүлдээрэ гаража байгшадай тоо үсөөхэн. Имагтал Дондог Цыбикжапов, Галина Черных болон Надежда Кривошеева гэгшэдэй байгуулhан "Хуурай", "Тарбагатай", "Рябина" гэhэн ажахынууд мүрөө олонхой. Эдэ фермэнүүд хүсэеэ нэгэдэжэ, мянгаад гектарта ороohото ургамалнуудые ургуулдаг, сабшалангаа харуулhалжа, тэжээл бэлэдхэдэг. Жэшээнь, үнгэрэгшэ жэлдэ Дондок Дамдинов 540 гектар таряанай талмайн гектар бүриhөө дунда зэргээр 16,6 центнер таряа суглуулжа, гаргашануудаа харюулжа шадаа, мүнөө жэлэйнгээ тарилга жэншэдгүй үнгэргөө. Тэрэ өөрөө 150-яад хонидтой, 70-аад хурьга абаа. Харин бэшэнэйнь байдал Д. Дамдиновай ажал хэрэгтэ хаана хүрэхэ hэм даа, хэды тиигэбшье үлзытынхи иннокентьевкынхид аhан шадалаараа оролдожо, амидархаяа оролдоно гээшэ. Хүндэ найдаха, гүрэнhөө туhаламжа хүлеэхэ сагай ошон ошоо хада өөртөөл найдаха хэрэгтэй. Сагаймнай байдал иимэ болошоо ха юм.

Бидэнэр, мүнөө 70-80 наhа хүрэжэ ябаhан үбгэд, хүгшэд нилээдгүй хүндэхэн зам гаталжа, гүрэнэй пенси абажа, амар hууха hанаатай ябан гэhээмнай, үшөөл хүндэ хүшэр саг ерээд байна. Саашадаа юунииньшье болохо юм ааб даа, мэдэхын аргагүй. Оронойнгоо тэнгэридэ зальбараад, үхи хүбүүдэймнай үхибүүд юрэдөө, hайн сагта ажahууhай даа гэжэл мүргэхэhөө ондоо юумэн үлөогүй хэбэртэй. Минии мүнөө юуншье гэжэ мэдүүлжэ, захихадашье сагай байдал hайн тээшээ эрид хубилха бэшэ даа. Харин манай, минии үетэнэй хэhэн бүтээhэн хэрэгүүд миин хосорхогүй байха гэжэ найдадагби.

Үлзытэ нютагай үбгэжөөл
Базар Жамсаранович
Балдановай хөөрөөе
Л. ГОМБОЕВ бэшэжэ абаба.

Хүн ба үе сан

ҮЛЗЫТЫН БАЯН ХОЙМОРТО

НАҺАНАЙНЬ ШУНАЛ

Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг Петр Андреевич Яхновецкий барилгашан мэргэжэлтэй. Харин фотографи тэрэнэй гол шунал болодог. Буряад ороной ажабайдалые харуулһан зурагуудынь республиканска фотовыставкэнүүдтэ табигдажа, харагшадай зүгһөө үндэр сэгнэлтэнүүдтэ хүртэдэг байха юм. Петр Андреевич 80 наһанай үндэр дабаа гаталаашье haa, һонирхолтой, өөрын онсо түхэл маяттай зурагуудые буулгаһаар зандаа. Петр Андреевич, Танда элүүр энхые, үшөө ехэ амжалтануудые хүсэнэбди!

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: П. А. Яхновецкий.

П. БУРМАКИНАЙ фото.

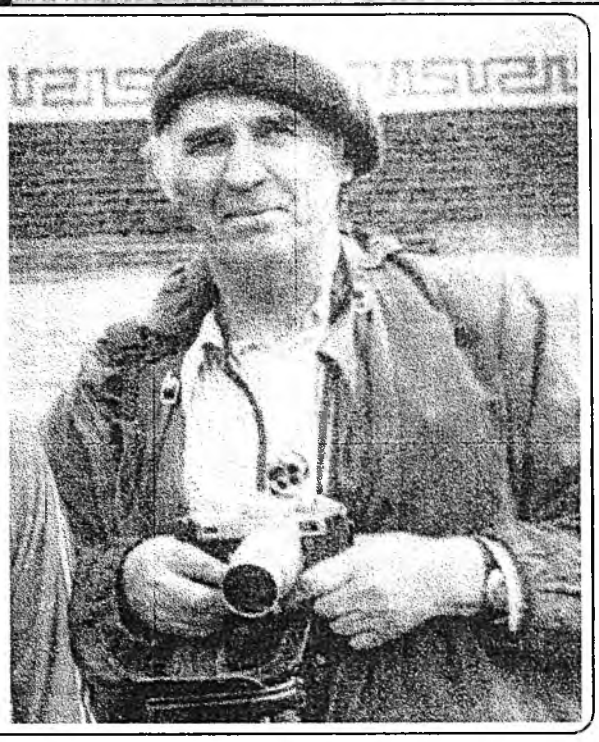

Арадайнгаа алтан абдарһаа

ДУУЛАЛДАҺАН ДУУНУУД ДАХЯАД МҮНДЭЛЭГ

Манай буряад-монгол угсаата арад зониие хэр угһаа хойшо гайхалсадаг байха юм. Юундэб гэхэдэ, манайхинда ондоо яһатанай атаархамаар тиимэ һайхан шэнжэнүүд байжа болоол ха. Буряадууд гээшэ түбшэн даруу абари зантайгаараа, хүндэмүүшээрээ, сэдьхэлээрээ, сэсэн ухаан бодолоороо, дууша һайхан хоолойгоороо олонһоо илгардаг. Үшөөшье олон һайхашаамаар шэнжэнүүдыень саашань бү дурдая.

Эндэ һаяхан нютагайнгаа 84 наһатай, ажалай ветеран Номтын Радныи Үдбэл абгайтай уулзажа, хөөрэлдэһэн байнаб. Энэ абгайн өөрынь наһанай намтар бидэнэй хөөрэжэ барашагүй юм ааб даа. Хөөрэлдөөнэйнгөө эсэстэ үни заяанай һанаажа ябаһан асуудалаа һураха гэжэ шиидэбэб.

—Үдбэл абгай, бидэ таниие һайхан хоолойтой гэжэ мэдэнэбди. Залуу ябахадаа, түсгаархаһаар дууладаг һэнтэ. Урданайнгаа дуунуудһаа нэгэ хэдые һанаха байгаат. Бидэ саашань олондо дамжуулхые оролдохобди. Та юун гэжэ һананат?

—Болоно ааб даа. Тэрэ, урданаймнай дуунууд жиирэл мартагдашоол даа. Үгэлжэ хүгшэршэһэн бидэнэй һанахамнай хэсүүл байна. Дуулалдаһан дуунуудай дахяад мүндэлөө һаань гоёл байха һэн. Дуун гээшэ мүнхэ гэжэ зүб хэлэгдэдэг. Нээрээшье, үеын үедэ мартагдадаггүй гээшэнь зүб байха. Мүнөө би эжынгээ хөөрэһые һанаандаа оруулбаб. Номтын Радна гэжэ минии эжы ехэ ухаатай, боро шэрхи хүн ябаһан. Буурал сагаан толгойтой болотороо ябаад, наян нэгэн наһандаа, 1965 ондо маанадһаа ошоо һэн. Эжымнай иигэжэ хөөрөөгшэ һэн: "Нэгэтэ манайхин Намжилай Аюрай басага Догой хүргэжэ ошоһон юм. Бодисын Мүнхэ гэжэ томошье, шинрагшье хүн басаганайнгаа бараа, һэеы гэртэйгээр шэрэжэ ошоһон гэхэ.

МҮНДЭЛЭГ

Тэндээ ошоод, шэнэ гэрээ баряад, эдеэ уһаяа шанаад, гаража орожо байха үедөө хоёр тээһээ уулзаһан залуушуул бага сага татасалдажа, хүсэеэ үзэлсэһэн байгаад ха. "Яажа байнаш! Бэеэ барихаяа яагаабши, хара үбэштэй!" — гүүлэжэ, Мүнхэмнай хараалгаһан гэхэ. Тэрээнэй удаа Догойн бүһэтэйшүүл иигэжэ дуулалдаа һэн гэлсэдэг:

Унаган жороо мориёо
Уруудхуулдань яагаад
татахабибди?
Уһан шүүдэнгы урагуудаа
Уулзаһаар яагаад
танихабибди?
Жороо түргэн мориёо
Жолооень яагаад
татахабибди?
Золигой шүүдэнгы
урагуудаа
Золгоһоор яагаад
танихабибди?

Эжымнай залуу ябахадаа, Хүнхэр нютагай Санданай Лодой гэжэ багша хүндэ хадамда гараһан юм. Хадам эжынь нэгэ залуу хүбүүнэй дуулаһан дуу дуулажа үгөө һэн гэлсэгшэ. Энэ дуун сохом лэ хоёр зуун жэлэй саада тээ дуулуулһан бололтой:

Дааган Борым зобоонхой
Даамайн Харганаан
дабаатай.
Даруу зүрхым хубаанхай
Данза Хорло далёохо.
Ардаг Борым зобоонхой
Адагай Харганаан
дабаатай.
Алаг зүрхым хубаанхай
Айдар Хорло далёохо.

Һүдэнтэ нютагта ажаһууһан Бадараев Хончин Бадараевичай эжынь, Булхар абгай, манай эжые иимэ дуутай байһан юм гэжэ хэлээ һэн:

Ардаг ардаг харыень
Аргамжаагүйдэ аргагүй даа.
Аригууи Номтын Радные
Аргадаагүйдэ аргагүй даа.

Минии залуу ябахада бэе бэеэ элдэбээр дуулалдахаяа болинтоһон байгаа. Нэгэтэ би арбаад наһатай ябаад, Үлзытын - Адаг ошоо һэн хаб. Шара - Бууртын зүүн хойнохоно ажаһуудаг Эрдэниин Жабайда хүрэбэб. Бэри басаган хоёройнгоо уряалгүйгөөр басаганай түрын нааданда ошохоёо түхеэрхэдэнь, тэрэ иигэжэ һураа бэлэй: "Таанадые басаганай нааданда уряа һэн гү?". "Үгы. Уряа үгыл даа". "Яашаһан аягүй юм. Эшхэбтэр юумэн болуужан. Урдань уряалгүйгөөр ошодоггүй һэн. Таанад ойлгогты. Уряалгүйгөөр ошоһон заримашуул иигэжэ зада дуулуулаад, урма зориггүй юумэнүүд һөөргөө гэртээ бусаһан гэжэ хэлсэдэг һэн.

Уулын ганса модондо
Уулнин һуудаг юунэй бэ?
Уряалгүй нааданда
Уладай ерэдэг юунэй бэ?
Талын ганса модондо
Тарбалжын һуудаг юунэй бэ?
Талгаагүй нааданда
Таанадай ерэдэг юунэй бэ?

Үндэр наһатай энэ абгайн дурсалга ехэ һонирхолтой байна. Иимэшүү һонор ухаатай үбгэд, хүгшэд нютаг бүхэндэ ажаһуунад. Эдэмнай бултааран арадаймнай алтан абдар болоно. Тиимэ тула, бага сагааршье haa, абдараа нээжэ, түрэл арадайнгаа баян түүхэһээ улам эдэлшэжэ, үри хүүгэдтээ хөөрэжэ, мэдээгүй юумэеэ мэдэжэ, дуулаагүй юумэеэ дуулажа ябахадамнай, ехэл таарамжатай байна. "Буряад үнэн" газетын редакци энэ талаар ехэ оролдолго гаргадаг. Саг болоод лэ урданай дуунуудые толилжо, хүн зониие хужарлуулдаг. Урданай буряад дуунуудые үбгэд хүгшэдһөө һураже, бэшэжэ абаха хэрэгтэ һургуулинуудай буряад хэлэ, бэшэгэй ба литературын кружогойхидой үүргэ ехэ гэжэ һанаха байнабди. Энэнһээ хойшо бидэнэй шэхэндэ дуулдаагүй шэнэ шэнэ дуунууд дуулдаг лэ, гоё һайхан дуунууд мүндэлэг лэ!

ДАМБА-РИНЧИН ЦЫРЕНЖАПОВ,
ажалай ветеран.

СОРДОХОНОВ НИКОЛАЙ ДАНСАРАНОВИЧ

Буряадай гүрэнэй университет, Сордохоновтоной бүлэ ехэ гээлтэдэ оробо—үни удаан хүндөөр үбшэлжэ, Буряадай багшанарай институдай доцент байһан, түүхын эрдэмэй кандидат Сордохонов Николай Дансаранович наһа бараба.

Н. Д. Сордохонов хадаа 1918 ондо Буряад-Монголой АССР-эй Түнхэнэй аймагай Шараһан гэжэ һууринда дунда шадалтай таряашанай бүлэдэ түрөө. 1935 ондо Хэрэнэй дунда һургуули дүүргээд, комсомолой райкомой хүдэлмэрилэгшэ боложо, ажалайнгаа замые эхилһэн байна. ВЛКСМ-эй Сэлэнгын райкомой нэгэдэхи секретаряар һунгагдаад, энэ тушаалдаа сэрэгэй албанда ошотороо хүдэлбэ. Сэрэгэй албанда ябаһан жэлнүүдынь эгээл хүндэ хүшэр сагта тудаа: 1941-1945 онуудта Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн бушаганаа һэмнай. Юрын сэрэгшэһээ эхилээд, взводой командир, батальоной штабай начальник, пулемёдой болон буудалгын батальонуудай командир хүрэтэр урган, дайнай зам гаталаа.

Баруун, Сталинградска болон II Украинска фронтнууд дээрэ Эхэ ороной ойнгоо түлөө байлдаануудта хабаадан, гурба дахин шархатаһан, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай I болон II шатын орденуудаар, олон медальнуудаар, тэрэ тоодо Г. К. Жуковай медальяар шагнагдаа.

Дайнай һүүлээр Н. Д. Сордохонов партийн обкомой инструктораар ажаллаа, комсомолой обкомой хоёрдохи секретаряар һунгагдаа. 1951-1953 онуудта Буряадай областной партийна һургуули дүүргэбэ. Энэл үедэ Буряадай пединститутта һуража дүүргэһэн байна.

Саашанхи бүхы ажал ябуулгань энэл дээдэ һургуулитай холбоотой байгаа. 1962 ондо Н. Д. Сордохонов институдай парткомой секретаряар һунгагдаһан, КПСС-эй түүхын кафедрын ахалагша багшаар хүдэлһэн, кандидадай диссертаци хамгаалһан, доцентын нэрэ зэргэтэй болоһон байна.

Н. Д. Сордохоновой ажал эрдэм ороной ойнгоо зүгһөө үндэр сэгнэгдэһэн байгаа. "Ажалай шалгаргаһанай түлөө", "Шэнэ болон боро газар элдүүрилэгшэдэй түлөө" медальнуудаар, "Хүндэлэлэй Тэмдэг" орденоор болон Буряадай АССР-эй Верховно Советэй Президиумай, партийн обкомой болон Министрнүүдэй Советэй Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан байна.

Һайхан сэдьхэлтэй хүн, фронтовик, ажалай ветеран дээдэ һургуулиин дүршэлтэй багша, залуушуулые һургаһан хүмүүжүүлэгшэ ами наһанайнгаа хахасан ошобо. Эсэгэ сусашагүйгөөр ажалда дурлаһан, дуран, зохидхон даруу зан, сэдьхэл сэхэ абари, ажалайнгаа болоо эрхэтэнэйнгээ уялгыень дүүргэлгэдэ үндэр ехэ харюусалга Н. Д. Сордохоновой шэмэглэдэг һэн. Тэрэ гурбан хүүгэдые хүмүүжүүлээ, зүргэн аша зэсэнэртэй, нэгэ гушаатай байгаа.

Николай Дансаранович Сордохонов тухай гэрэлтэй, һайхан дурасхаал хамт ажаһуунаа, дайлалдаһан, эрхэм энэ хүнтэй зэргэлэн ажаллаһан бүхы зоной сэдьхэлдэ үлэжэлэ.

Бүлэг нүхэдынь.

ҺОНИРХОЛТОЙ БАРИМТАНУУД

Хүндые үргэлгын рекорд: эрэшүүлэй—254 килограмм, эхэнэрнүүдэй 130 килограмм юм.

Үндэр тушаал эзэлхэ арга абажа харабал, эрэшүүлэй—арбан нэгэнэй нэгэниинь, эхэнэрнүүдэй—хориной нэгэниинь, тэрэ тушаалда хүртэхэ байна. 22 процент эрэшүүл, 16 процент эхэнэрнүүд дээдэ һургуулитай, Нобелиин шангай лауреадуудай 588-ниинь—эрэшүүл, 24-ниинь—эхэнэрнүүд юм.

68 процент эрэшүүл, 22 процент эхэнэрнүүд бэеынгээ түхэлдэ сэдьхэлээ ханаанги байдаг юм. Хурхирдаг эрэшүүл—53 процент, хурхирдаг эхэнэрнүүд—23 процент болоно. Эрэшүүлэй 37 процент харин эхэнэрнүүдэй 29 процентынь наһанайнгаа хани нүхэдтэй урбанад. Жэл соо алуулһан эрэшүүлэй тоо—2211, эхэнэрнүүдэй—33.

Иимэл даа Америкын эрэшүүлэй ба эхэнэрнүүдэй ажабайдалые шэнжэлхэдэ.

Марк БОНАН.

США. "Будь здоров" гэһэн номоо.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: С.Д.РИНЧИНОВ (редакторай орлогшо), Б-М.Ж.ЖИГЖИТОВ (харюусалгата секретарь), Р.Б.ГАРМАЕВ (Буряад Республикын Президентын ба Правительствын аппарат), Д.Д.СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: Г.Х. ДАШЕЕВА, Ц.Ц.ДОНДОГОЙ, С.Д.ОЧИРОВ, Т.В.САМБЯЛОВА, В.И.ЛИНТАЕВ (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 4317. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэһэн АО-до газетэ хэблэгдэв. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 7844.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмный - 2-54-54, редакторай орлогшын- 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариадай - 2-62-62, таһагууд: политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-63, олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнуудэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентнууд: Агинскда - 2-42-19; Закаменскда - 30-61.

" Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95.